

МАГИЯТА НА РОДОПИТЕ

СБОРНИК С ПРИРОДНИ И
КУЛТУРНО - ИСТОРИЧЕСКИ
ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ НА
ОБЩИНИТЕ **ЗЛАТОГРАД,**
КИРКОВО, ДЖЕБЕЛ И
АРДИНО

MAGIC OF THE RHODOPE

THE SIGHTS OF THE
MUNICIPALITIES OF
ZLATOGRAD, KIRKOVO,
DZHEBEL AND ARDINO

Европейски съюз

ПРОГРАМА ЗА
РАЗВИТИЕ НА
СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

МЕСТНА ИНИЦИАТИВНА ГРУПА КИРКОВО-ЗЛАТОГРАД

МАГИЯТА НА РОДОПИТЕ

**СБОРНИК С ПРИРОДНИ И КУЛТУРНО -ИСТОРИЧЕСКИ ДАДЕНОСТИ
НА ОБЩИНИТЕ ЗЛАТОГРАД, КИРКОВО, ДЖЕБЕЛ И АРДИНО**

THE MAGIC OF THE RHODOPE

**COLLECTION OF NATURAL AND CULTURAL-HISTORICAL
OBSERVATIONS IN THE MUNICIPALITIES OF ZLATOGRAD,
KIRKOVO, DZHEBEL AND ARDINO**

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ОБЩИ ДАННИ ЗА ОБЩИНИТЕ

ЗЛАТОГРАД.....	5
КИРКОВО.....	9
ДЖЕБЕЛ.....	11
АРДИНО	13

2. ПРИРОДНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ И ФЕНОМЕНИ

2.1 ЗЛАТОГРАД И КИРКОВО

ВРЪХ ВЕЙКАТА.....	17
ГЮМЮРДЖИНСКИ СНЕЖНИК	18
КАМЕННИЯТ ГРАД - СКАЛНО-КУЛТОВ КОМПЛЕКС - ЯГНЕВО, БЕНКОВСКИ....	19
ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ “ГЪБАТА” – БЕНКОВСКИ.....	20
ПРИРОДЕН ФЕНОМЕН “КРОКОДИЛА” – БЕНКОВСКИ.....	20
СКАЛНО ОБРАЗУВАНИЕ “СЛОНЪТ” - КАЯЛОБА.....	21
ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ „ЛЪВЪТ“ С. БЕНКОВСКИ	21
СКАЛНО-КУЛТОВ КОМПЛЕКС “КОСТЕНУРКИТЕ” – ФОТИНОВО.....	22
СВЕТИЛИЩЕ “БЕЛИТЕ КАМЪНИ”-СТАРЦЕВО	23
ЕКОПЪТЕКА СВЕТА НЕДЕЛЯ	24
СКАЛНИ НИШИ - С.СТОМАНЦИ.....	24
СТАРИЯТ МОСТ – КИРКОВО.....	25
ИЗВОРИ В МЕСТНОСТ “КУКУЛЯ” (БАНИЧКИТЕ) – КИРКОВО	25
КАПЕЩИЯТ КАМЪК (ДАМЛА КАЯ) С. СТАРЕЙШИНО	26
ЯЗОВИР ЗЛАТОГРАД.....	27
ЯЗОВИР МЪГЛЕНЕ.....	27
ВЕКОВЕН ЗИМЕН ДЪБ – МЕДЕВЦИ.....	28
ДЖЕЛ - ЧАКАЛАРОВО	29
РОДОПСКИ КРЕМ	29
СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ГОЛЯМ ТУЛПАН – С.ДРАНГОВО.....	30
СКАЛНИ ОБРАЗУВАНИЯ - СЕЛО КУШЛА.....	31
ПЕЩЕРИТЕ КРАЙ КРЕМЕН.....	32
СКАЛНИ НИШИ - С. САМОДИВА	32
ТРАПЕЦОВИДНИ НИШИ - С. ЧАВКА.....	33

2.2 АРДИНО И ДЖЕБЕЛ

ВРЪХ "АЛАДА".....	34
ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ "ХЛАДИЛНАТА ПЕЩЕРА"	34
ТРАКИЙСКИ КОМПЛЕКС "ОРЛОВИ СКАЛИ".....	35
РЕЗЕРВАТ "БЕЛИТЕ БРЕЗИ"	36
ВОДОПАД МАРФ	37
ВОДОПАД „ДУПКАТА“ ("ГЕРМЕ БУНАР")	37
СКАЛНИ ОБРАЗУВАНИЯ – УСТРЕН	38
ВЯТЪРНИЯТ КАМЪК – ВОДЕНИЧАРСКО	39
СЧУПЕНАТА ПЛАНИНА – ВОДЕНИЧАРСКО	39
ЕЗЕРАТА КРАЙ С. ЛЕБЕД	40

3. КУЛТУРНО -ИСТОРИЧЕСКИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

3.1 ЗЛАТОГРАД И КИРКОВО

ЕТНОГРАФСКИ АРЕАЛЕН КОМПЛЕКС ЗЛАТОГРАД	41
ПАМЕТНИК НА ДЕЛЪО ВОЙВОДА	43
ПАМЕТНИК НА МОМЧИЛ ВОЙВОДА - ГКПП ЗЛАТОГРАД	43
ЦЪРКВА "СВЕТО УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО".....	44
ХРАМ "СВ. ВМЧК ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ".....	46
ВЗАИМНО УЧИЛИЩЕ – ЗЛАТОГРАД	47
МУЗЕЙ НА ДЕЛЪО ВОЙВОДА – ЗЛАТОГРАД.....	48
АРХЕОЛОГО-ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЙ-ЗЛАТОГРАД	49
МУЗЕЙ НА СЪОБЩЕНИЯТА	51
ВЪРТЯНОТО КАФЕ	52
РЕЛИГИОЗНО СРЕДИЩЕ "КРЪСТАТА ГОРА"- ПАРАКЛИСИТЕ КРАЙ ЗЛАТОГРАД..	52
ТУРЧИН МОСТ	53
КАМЕННА ВОДЕНИЦА - С.ШУМНАТИЦА	54
ДЖАМИЯТА НА СЕДЕМТЕ МОМИ – ПОДКОВА.....	55
КУПОЛНА ГРОБНИЦА (ПУНАР КАЯ) - С.СТАРЕЙШИНО	55
СКАЛНА ГРОБНИЦА - БЕНКОВСКИ, МЪЖЕНЦИ	56
МОСТОВЕТЕ С. ШУМНАТИЦА.....	57
СЕЛО ЖЕРКА.....	57

3.2 АРДИНО И ДЖЕБЕЛ

ТРАКИЙСКИ СКАЛНИ ГРОБНИЦИ – ОВЧЕВО	58
КРЕПОСТТА УСТРА	58
ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ “КАЛЕТО”	59
ДЯВОЛСКИЯТ МОСТ	59
СТАРАТА БАРУТЧИЙНИЦА – АРДИНО.....	60
ИЗОСТАВЕНО СЕЛО ДЯДОВЦИ.....	60
ГРАДСКИ МУЗЕЙ – АРДИНО	61
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА “АСАРА” - С. БАШЕВО.....	61
КРЕПОСТТА ПРИ УСТИЕТО НА Р. БОРОВИЦА.....	62

4. РАЗКАЗИ, ПРЕДАНИЯ И ЛЕГЕНДИ ЗА РЕГИОНА

ЛЕГЕНДА ЗА ДЕЛЪО ВОЙВОДА.....	63
БРАТЯТА ОТ УСТРА.....	64
ЛЕГЕНДАТА ЗА ЖЪЛТУША	65
ЛЕГЕНДА ЗА ПАРАКЛИСА "СВ. АТАНАС".....	66
ЛЕГЕНДАТА ЗА КРЕПОСТТА УСТРА.....	67
НЕПОБЕДЕНАТА КРЕПОСТ - МАНАСТИРА СВ. НЕДЕЛЯ.....	68
ОРЛОВИТЕ СКАЛИ - АРДИНО.....	69
ЛЕГЕНДАТА ЗА ДЯВОЛСКИЯ МОСТ КРАЙ АРДИНО.....	71

ЗАКЛЮЧЕНИЕ .....

73

Източници	81
-----------------	----

ОБЩИНА ЗЛАТОГРАД е разположена в южна България, в Средните Родопи, до последния родопски рид, след който започва беломорската равнина. Град Златоград е най-южния български град. Скътан е в долината на река Върбица. Намира се на около 320 км от столицата - София, на около 70 км от международния зимен курорт Пампорово и на 70 км от плажовете на Бяло море в Гърция. Най-южният ни град е разположен само на 2 км от граничния пункт Златоград, свързващ Златоград с Ксанти и Кавала (вкл. международно летище Хрисуполис). Това е най-късия маршрут до атрактивния гръцки остров Тасос. Населението на гр. Златоград е 7 000 жители (към 31.12.2021), което го прави втори по този критерий в Област Смолян.

Златоград е град с богата история и култура, който носи патриотичния дух на миналото, център на най-старите традиции на материалната култура на българите. Архитектурата на Златоград се отличава с възрожденски стил, зидовете около дворовете на къщите са снежнобели (според някои хора оттам идва и старото име на града – Беловидово), с масивни дъбови врати, впечатление правят и кръглите комини. Разхождайки се по малките улички, със сигурност ще забележите, че почти във всеки двор има и кладенец. В Златоград са регистрирани около 120 архитектурни и археологически паметника, повечето от които са разположени в Етнографския комплекс.

Златоград е наричан още Градът на Дельо войвода. Местният герой Дельо Хайдутин е прочут със своята смелост и борба за свободата

на българите в Родопите. На него е посветена и песента „Излез е Делю Хайдутин“ в изпълнение на обичаната Валя Балканска. Българската народна песен се превръща в музикално послание от Земята към необятния космос, след като е включена в Златната плоча на Вояджър на американските космически апарати „Вояджър 2“ и „Вояджър 1“.

В административно отношение Община Златоград е в Смолянска област и освен гр. Златоград включва още осем населени места - Старцево, Долен, Ерма река, Аламовци, Цацаровци, Страшимир, Пресока и Кушла. Общата площ на общината е 176 кв. км. Отрасли - добив и преработка на оловно-цинкова руда, машиностроене, лека промишленост, туризъм. Потенциал – геотермално находище Ерма река - за минерална вода и балнеолечение. Традиции – развитие на културен туризъм и съпътстващи събития и празници.

Златоград е един от 100-те национални туристически обекта. През месец май организира Празник на чевемерето, а през месец септември – Делюви празници с исторически възстановки отпреди 100 години.

Екопътеки:

- Златоград – Воденицата - св. Неделя - 9 км
- Еко – ехо Златоград – Пресока – комплекс Скат – 10 км
- "По стъпките на Делю Хайдутин" - Златоград -Св. Константин и Елена – Граничен пункт
- Golden Border Race – Трасета на Маратон К3 Ултра - 5 км, 23 км, 43 км, 63 км, 85 км

Веломаршрути:

- Велоалея "Язовир Златоград". Дължина 8 км
- Велоалея "Златоград - Св. Неделя - Старцево - Тракийско светилище "Белите камъни". Дължина 14 км

The municipality is in the Smolyan region and, except the town, includes eight other villages - Startsevo, Dolen, Erma reka, Alamovtsi, Tsatsarovtsi, Strashimir, Presoka and Kushla. The total area of the district is 176 sq. Km. Main industries can be pointed out **mining and processing of lead-zinc ore, machine building, light industry** and **tourism** with potential of the development of the regionally significant geothermal field Erma Reka - for mineral water exploring and balneotherapy.

Zlatograd is one of the one hundred national tourist sites. Each year in May, a barbecue festival is held there, which has become a tradition. Zlatograd has turned into an attraction for thousands of tourists from the country and abroad.

Eco-trails in the locality:

- Zlatograd - Vodenitsa - St. Nedelya – 9 km
- Zlatograd - Presoka - Skat complex – 10 km
- Zlatograd - Sanctuary St. Constantine and Elena - Border checkpoint – 6km
- Golden Border Race K3 Ultra Marathon Routes - 5 km, 23 km, 43 km, 63 km, 85 km

Cycling routes:

- Zlatograd dam - 8 km
- Zlatograd - St. Nedelya – Startsevo village - Thracian sanctuary „White stones” 14 km

MUNICIPALITY OF ZLATOGRAD is located in southern Bulgaria, in the Middle Rhodopes, next to the last Bulgarian ridge, after which is Greece. The city of Zlatograd is the southernmost Bulgarian city. It is situated in the valley of the river Varbitsa and is approximately 320 km away from the capital - Sofia, about 70 km from the international winter resort of Pamporovo and 70 km from the beaches of the White Sea in Greece.

Two kilometers to our southernmost town is functioning the border checkpoint, connecting Zlatograd with Greek cities Xanthi and Kavala (including Chrysoupolis International Airport). This is the shortest route to the attractive Greek island of Thassos. The population of Zlatograd is 7,000 inhabitants (as of 31.12.2021), which makes it the second largest in the Smolyan Region.

Zlatograd is a city with rich history and culture, which carries out the patriotic spirit of the past, as center of the medieval traditions of Bulgarians. The architecture of Zlatograd is distinguished by a revival style, the walls around the courtyards of the houses are snow-white (according to some people, that is where the old name of the city comes from – Belovidovo means ‘white walls’), with massive oak doors, and the round chimneys make an impression. Walking through the small streets, you will surely notice that almost every yard has a well. As many as 120 architectural and archaeological monuments are registered in Zlatograd, most of which are located in the Ethnographic Complex.

Zlatograd is also called the “The City of Delyo Voyvoda (voivode)”. The local hero Delyo Haydutin is famous for his courage and fight against the islamization of the Bulgarians in the Rhodopes. The song "Izlel e Delyo Haidutin" performed by the beloved Valya Balkanska is also dedicated to himself. The folklore song became a musical message from Earth to the vast space after it was included in the Voyager Gold Plate of the American space probes Voyager 2 and Voyager 1.

ОБЩИНА КИРКОВО е разположена в региона на Източните Родопи, южната част на област Кърджали. Площта ѝ от 538 кв. км я нарежда на 3-то място в областта. Днес общината е съставена от 73 населени места, с общо население 23 хил. жители (към 31.12.2021)

Община Кирково е най-южната община на България. Тя има ключово географско положение. Връх Вейката – най-южната българска точка и защитената местност „Гюмюрджински снежник“ допълват облика на общината. На територията и е разположен ГКПП Маказа – Нимфея, между България и Гърция. Граничният пункт е част от Паневропейски транспортен коридор № 9 Хелзинки – Александруполис и представлява изключителен потенциал за устойчиво икономическо развитие, чрез полесното достигане на бизнеса до чужди пазари и нарастване на туристическия поток.

Историческото наследство на района дава възможност за развитие на алтернативен туризъм. Съществуват множество исторически останки от различни епохи. Голямото биоразнообразие, уникалните природни забележителности и запазена природна среда, незасегната от негативните влияния на индустриализацията и урбанизацията, превръщат екотуризма в един от приоритетите за развитие на общината.

Веломаршрути:

- с. Кирково, с. Завоя, с. Дружинци, с. Чакаларово около 16 км
- с. Кирково, с. Завоя, с. Дружинци, с. Долно Къпиново, с. Горно Къпиново-около 23 км

Мототрасета:

- Ендуро трасе - с. Кирково,

Екопътеки:

- №1 с. Чакаларово, връх Вейката- около 11 км
- №2 с. Горно Къпиново м. Гюмюрджински снежник около 11 км Маршрут: с. Кирково, с. Завоя, с. Дружинци, с. Чакаларово - около 16 км.

MUNICIPALITY OF KIRKOVO is located in the Eastern Rhodopes region, the southern part of Kardzhali district. It has an area of 538 square km which place it in 3rd place in the district. Now, the municipality is made up of 73 settlements, with a total population of 23 thousand inhabitants (as of 31.12.2021).

The municipality of Kirkovo is the southernmost municipality of Bulgaria. It has a key geographical location. Mount Veikata - the southernmost geographical point in Bulgaria and the protected area "Gyumurdzhinsky snowfield" is inevitable part of the appearance of the municipality. The Makaza - Nympheia checkpoint between Bulgaria and Greece is located on its

territory. The border crossing is part of the Pan-European Transport Corridor No. 9 Helsinki - Dedeagač and represents an exceptional potential for sustainable economic development, through the easier access of business to foreign markets and an increase in the tourist flow.

The historical heritage of the area enables the development of alternative tourism. There are numerous historical remains from different eras. The great biodiversity, unique natural sights and preserved natural environment, unaffected by the negative influences of industrialization and urbanization, make ecotourism one of the priorities for the development of the municipality.

Cycling routes:

- Kirkovo village- Zavoya village- Druzhintsi village- Chakalarovo village - about 16 km
- Kirkovo village- Zavoya village- Druzhintsi village- Dolno Kapinovo village- Gorno Kapinovo village - about 23 km

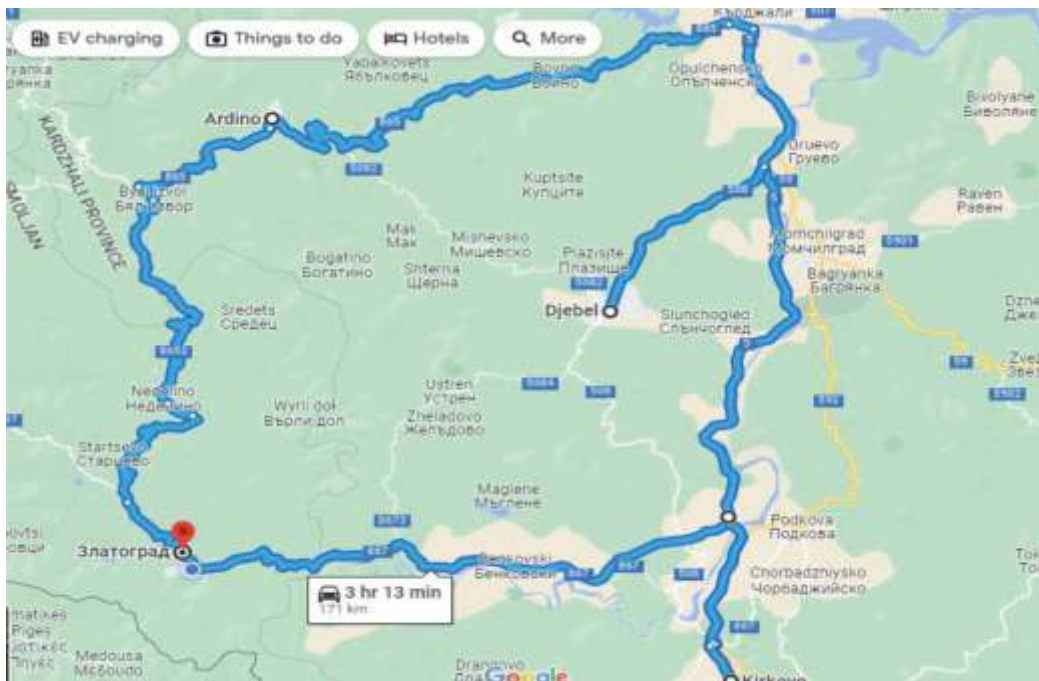
Motorcycle tracks:

- Enduro track route- Kirkovo village

Eco paths:

- # 1 Chakalarovo village - Veikata peak - about 11 km
- # 2 Village of Gorno Kapinovo – “Gyumurdzhinsky snowfield” reserve: about 11 km Route;
Village of Kirkovo- village of Zavoya- village of Druzhintsi- village of Chakalarovo - about 16 km.

ОБЩИНА ДЖЕБЕЛ

Община Джебел е разположена на площ от 230 кв. км. На север граничи с Община Ардино и Община Кърджали, на изток – с Община Момчилград, на запад – с Община Неделино и Община Златоград, на юг – с Община Кирково. Територията на община Джебел се включва в Източно-родопската комплексна физикогеографска подобласт на Рило-Родопската област.

Населението на Община Джебел е 10 хил. жители, а на гр. Джебел – около 4 хил. жители. (по данни на НСИ за 2021). Община Джебел включва 47 населени места - разположеният на 340 метра надморска височина град Джебел и 46 села. Джебел е обявен за град през 1969 година. Отраслова структура – машиностроене и индустрия, строителство, шивашка промишленост, месопереработка и услуги.

В околностите има места с подчертана пейзажна стойност, които са и природни забележителности. По известни са: Средновековната крепост “Устра”, „Счупената планина“, светилището „Вятърния камък“, водопадът „Марф“ и Лебедовите езера, в които растат естествени водни лилии. Тези места са подходящи за туризъм и отдих.

Маршрути – с.Лебед - Крепостта Устра

С. Устрен – хижа Устра – Крепост Устра

DZHEBEL MUNICIPALITY

Dzhebel Municipality is located on an area of 230 sq. km. To the north it borders the Municipality of Ardino and the Municipality of Kardjali, to the east – with the Municipality of Momchilgrad, to the west – with the Municipality of Nedelino and the Municipality of Zlatograd, to the south – with the Municipality of Kirkovo. The territory of the Dzhebel municipality is included in the Eastern Rhodope complex – physicogeographic subregion of the Rilo-Rhodope region.

The population of Dzhebel municipality is 10 thousand inhabitants and about 4,000 inhabitants of Dzhebel. (according to NSI data for 2021). The Municipality of Dzhebel includes 47 settlements - the town of Dzhebel at 340 meters a.s. and 46 villages surrounding. Dzhebel was declared a city in 1969. Industry structure - mechanical engineering and industry, construction, sewing industry, meat processing and services.

In the vicinity there are places with a marked landscape value, which are also natural landmarks. Familiar ones are: the medieval Ustra Fortress, „The broken mountain“, the Sanctuary Vyatarniyat Kamak, the waterfall „Marf“ , „Lebedovite ezera“ - natural water lilies and others grow in them. These places are suitable for tourism and recreation.

Routes: **Lebed village - Ustra Fortress**

Village of Ustren - Ustra hut - Ustra fortress

ОБЩИНА АРДИНО

Община Ардино е типична планинска община, разположена на границата между Западните и Източните Родопи. В административно отношение, територията на общината принадлежи към област Кърджали, като формира нейните западни и югозападни части. Ардино отстои на 30 км от областния център, на около 50 км от Смолян и 50 км от Златоград. Ардино е административен център на община, обявен за град през 1960 г. Разположен е по хълмовете около коритото на р. Арда, откъдето произлиза и името му. Надморската височина варира от 340 м на р. „Арда“ до 1 240 м на връх „Алада“.

Емблема на Община Ардино е „Дяволският мост“. Издигнат над река Арда, той е най-големият и най-величествен мост в Родопите, едно от чудесата на средновековното строително изкуство на Балканите и един от известните в страната паметници на родопското архитектурно изкуство. Строителството му е завършено в началото на XVI век.

Икономическите отрасли са представени главно от хранително-вкусова промишленост, текстилно и шивашко производство, търговия и услуги. От селското стопанство – животновъдство и зеленчукопроизводство. Населението на Община Ардино е 14 хил. жители, от които около 5 хиляди живеят в общинския център, а останалите – в 52 други населени места.

ARDINO MUNICIPALITY

The **Municipality of Ardino** is a typical mountain municipality located on the ridges of the Western and Eastern Rhodopes. Administratively, the territory of the municipality belongs to Kardzhali region, forming its western and southwestern parts. Ardino is 30 km from the regional center, about 50 km from Smolyan and 50 km from Zlatograd. Ardino is the administrative center of a municipality. Declared a city in 1960. It is located on the hills around the bed of the Arda river, from where its name originates. The altitude varies from 340 m at the Arda river to 1,240 m at Alada peak.

The emblem of **Ardino Municipality** is the **Devil's Bridge**. Erected above the Arda River, it is the largest and most magnificent bridge in the Rhodope Mountains, one of the wonders of medieval construction art in the Balkans and one of the monuments of the Rhodope architectural art known in the country. Its construction was completed at the beginning of the sixteenth century.

The economic sectors are mainly represented by the **food industry, textile and sewing production, trade and services**. From agriculture - animal husbandry and vegetable production. The population of Ardino Municipality is 14 thousand inhabitants, of which about 5 thousand live in the municipal center.

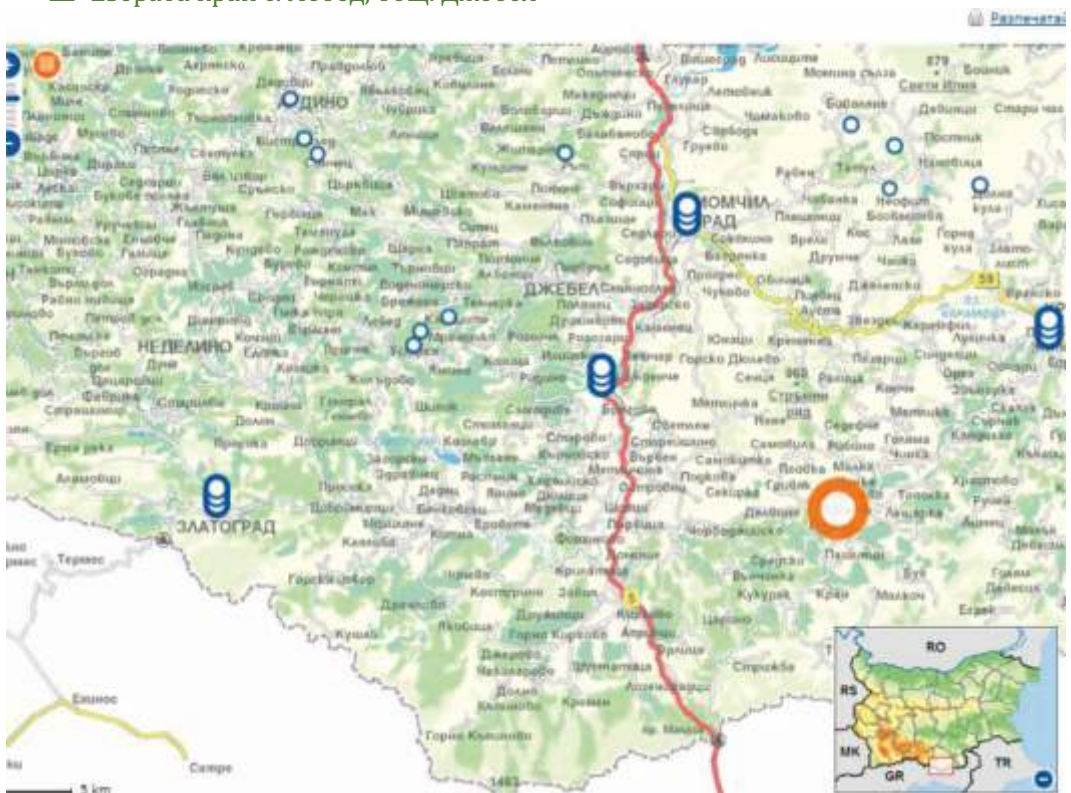
Забележителности в района:

КИРКОВО_ЗЛАТОГРАД

- Етнографски Ареален Комплекс -гр. Златоград
- Взаимното Училище - гр. Златоград
- Врх Вейката край с. Кирково
- Скалните Образувания край с. Бенковски
- Джамията на Седемте Девойки - с. Подкова
- Вкопаната Църква "Успен ие Богородично" 1834г. - гр. Златоград
- Скално Светилище "Голям Тулпан" край с. Дрангово

АРДИНО-ДЖЕБЕЛ

- Дяволския Мост край гр. Ардино
- Тракийски Комплекс "Орлови Скали" край гр. Ардино
- Резерват "Белите Брези" край гр. Ардино
- Счупената Планина край с. Воденичарско
- Водопада Марф край с. Ридино, общ. Джебел
- Крепостта Устра край гр. Джебел
- Езерата край с. Лебед, общ. Джебел

Sights in the area:

KIRKOVO-ZLATOGRAD

- Ethnographic Areal Complex - town Zlatograd
- The Mutual School - Zlatograd
- Veikata peak near the village of Kirkovo
- The rock formations near the village of Benkovski
- The Mosque of the Seven Virgins - village of Podkova
- Buried Church "Assumption" 1834 - the town of Zlatograd
- Rock Sanctuary "Golyam Tulpan" near the village of Drangovo

ARDINO-DZHEBEL

- The Devil's Bridge near the town of Ardino
- Thracian Complex "Orlovi Skali" near the town of Ardino
- "Belite Brezi" reserve near the town of Ardino
- "The Broken Mountain" near the village of Vodenicharsko
- The Waterfall "Marf" near the village of Ridino, Dzhebel municipality
- The fortress "Ustra" near the town of Dzhebel
- The lakes near the village of Lebed, Dzhebel municipality

2. ПРИРОДНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Златоград и Кирково

NATURAL LANDMARKS ZLATOGRAD AND KIRKOVO

ВРЪХ ВЕЙКАТА

Връх Вейката е най-високият връх в рида „Гюмюрджински снежник“, на територията на страната. Висок е 1463 метра. В географско отношение е най-южната точка на България. Гледката от върха е неопишуема. От там при ясно време се вижда голяма част от съседна Гърция, Бяло море, Порто Лагос и др. До върха има няколко подхода. Единият е през с. Чакаларово, а другият през с. Долно Къпиново. Гледката е впечатляваща, минава се през девствени букови и смесени гори. В подножието могат да бъдат видени родопски крем, див божур и диви орхидеи. Обектът е много подходящ за туризъм. Има маркирана пътека по маршрута през с. Чакаларово.

Veikata Peak

Veikata peak is the highest point in the “Gyumurdzhinsky snowfield”, on the Bulgarian side of the border. It is 1463 meters high. Geographically, it is the southernmost point of Bulgaria. The view from the top is indescribable. From there, on a clear day, you can see a large part of neighboring Greece, the White Sea, Porto Lagos, etc. There are several approaches to the top. One is through the village of Chakalarovo, and the other through the village of Dolno Kapinovo. The view is impressive, you pass through pristine beech and mixed forests. In the foothills can be seen Rhodopean cream, wild peony and wild orchids. The object is very suitable for tourism. There is a marked path along the route through the village of Chakalarovo.

ГЮМЮРДЖИНСКИ СНЕЖНИК

Районът е обявен за защитена местност през 2003 г. и заема площ от 1926 ха. На юг достига до държавната ни граница с Гърция, като обхваща района на вр. Вейката (1463 м), най-южната точка на България – част от рида Гюмюрджински снежник. Съществуват големи участъци, в които има остатъци от така наречената *Силва magna булгарicum* (Великата българска гора), впечатлила много пътешественици в далечното минало. Запазени са първични яворови, букови и буково-елови гори на възраст над 150 години.

Много от екземплярите надхвърлят 300, дори 400 години, а има и единични дървета, които вероятно са много по-стари. На територията са установени 62 дървесни и храстови вида. В Червената книга на България са включени 11 растителни вида. Някои от тях са родопски крем (балкански ендемит, единствено находище за Източните Родопи), казашка хвойна, тис, планински явор, бук и др. Фауната е по-слабо проучена. Установени са скален орел, малък ястреб, осояд, черен кълвач, малък ястреб, мечка и др.

Gyumurdzhinsky snowfield

The reserve was declared under protection in 2003 and occupies an area of 1926 ha. In the south, it reaches our state border with Greece, including in its territory the area of Veikata peak (1463 m), the southernmost point of Bulgaria. Common in the locality, there are remnants of the so-called *Silva Magna Bulgaricum* (Great Bulgarian Forest), which impressed many travelers in the distant past. Primary sycamore, beech and beech-fir forests over 150 years old have been preserved. Many of the specimens are over 300, even 400 years old, and single trees which are probably much older. 62 tree and shrub species have been established on the territory. 11 plant species are included in the Red Book of Bulgaria. Some of them are Rhodope cream (Balkan endemic, only found in the Eastern Rhodopes), Cossack juniper, yew, mountain sycamore, beech, etc. The fauna is less studied. Golden eagle, goshawk, black woodpecker and bear were found in this habitat.

КАМЕННИЯТ ГРАД - СКАЛНО-КУЛТОВ КОМПЛЕКС БЕНКОВСКИ

Тракийски култов комплекс Бенковски е известен още като Каменния град или Скалните феномени. Представлява тракийско светилище с жертвеници, което се намира на 12 км от Златоград по пътя за град Кърджали. Изграден е върху естествени вулканични скали с причудливи форми и включва в себе си светилища, пещери, жертвеници, скални изсичания. Предполага се, че мястото е било религиозна тракийска столица. Езическите жертвеници-олтари и гробници-храмове край село Бенковски и с. Ягнево са едни от най-старите паметници на човешката цивилизация по цялата планета Земя. Тук се открива гледка, наподобяваща лунен пейзаж.

Отвсякъде стърчат скали с най-причудливи форми и ако се загледаме в чудноватите канари ще открием образите на различни животни. Тук са полегнали на слънце гигантски Крокодил, Гушер и Овен. Встрани се различават формите на великанска Гъба. Малко преди Бенковски се очертава исполинска Лъвска глава. След нея, по пътя за Каялоба ще стигнем до природния феномен „Слона“.

“The Stone City” - Rock-Cult Complex “Benkovski”

The Thracian cult complex near village of Benkovski is also known as “The Stone City” or “The Rock Phenomenon - Mushrooms”. It is a Thracian sanctuary with altars, which situates 12 km from Zlatograd right next to the main road to Kardzhali. It is built on natural volcanic rocks with bizarre shapes and includes sanctuaries, caves, altars, rock carvings. The site is supposed to have been a religious Thracian capital. The pagan altars, tombs and temples near the village of Benkovski and the village of Yagnevo are among the oldest existing monuments of human civilization at all. A view resembling a lunar landscape opens up here. Rocks with the strangest shapes jut out from everywhere, and if we look at the strange canaries we will discover the images of various animals. Here is the giant recumbent Crocodile the Lizard and the Ram all basking in the sun. To the site there are the outlines of an enormous mushroom. Not far from Benkovski to the south, a colossal Head of Lion is looming. Next on the road to Kayaloba village we will reach the natural phenomenon called the Elephant.

ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ "ГЪБАТА" - БЕНКОВСКИ

Намира се непосредствено край пътя за Златоград, в посока с. Добромирци (между селата Дедец и Добромирци), на около 1 км от с. Бенковски. Вижда се добре от пътя (от дясната страна). Разположена е пред внушителен скален комплекс. Изваяна е от природата в пясъчници. Има височина 2м, а гуглата е с диаметър 3м.

Обявена е за природна забележителност през 1982г, като защитената площ е 0.2 дка. Обектът е леснодостъпен.

Natural landmark "Mushroom" - Benkovski

It is located right next to the road to Zlatograd, in the direction of the village of Dobromirtsi (between the villages of Dedets and Dobromirtsi), about 1 km from the village of Benkovski. It is well visible from the road (right side). It is located in front of an impressive rock complex. It is sculpted by nature in sandstones. It is 2m high and the dome is 3m in diameter.

It was declared a natural landmark in 1982, and the protected area is 0.2 decares. The object is easily accessible.

ПРИРОДЕН ФЕНОМЕН "КРОКОДИЛА" - БЕНКОВСКИ

Природният феномен "Крокодила" се намира между село Добромирци и село Бенковски, на около 15км от Златоград, в посока Кърджали. Представява скали с най-различни и причудливи форми, като една от тях е с ясно изразена форма на крокодил.

Natural phenomenon "Crocodile" - Benkovski

The natural phenomenon "Crocodile" is located between the village of Dobromirtsi and the village of Benkovski, about 15 km from Zlatograd, in the direction to Kardzhali. It represents rocks of various and whimsical shapes, one of them having a distinct crocodile shape.

СКАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ "СЛОНЪТ" - КАЯЛОБА

Оригинална форма на изветряне, изваяна в пясъчници. Намира се в района на с. Каялоба, малко след находището на пърнари – след Джамии махле (Махалата с джамията), на около 300м (след втория завой). Удивително напомня фигурата на слон, особено ако се погледне от изток. "Хоботът" оформя сводообразна дупка, използвана от местните хора като лечебно провирало.

Rock formation "The Elephant" - Kayaloba

An original weathering form sculpted into sandstones. It is located in the area of the village of Kayaloba - after Jami mahle (Neighborhood with mosque), about 300m (after the second turn). It is strikingly reminiscent of the figure of an elephant, especially if viewed from the east. The "proboscis" forms a vaulted hole used by the local people as a healing potion.

Природна забележителност „Лъвът“ с. Бенковски

Скална форма, която в резултат на външните земни сили – вода, слънце и вятър, е придобила причудлива форма, напомняща полегнал лъв (лъвица). Изваяна е в едрозърнест пясъчник. Обявена е за защитен обект през 1982г. Намира се северозападно от с. Бенковски, в посока с. Китна, вляво, преди моста над р. Върбица. Най-добре се забелязва от самия мост (или в неговия край), като се погледне в обратна на движението посока.

Natural landmark "The Lion" - Benkovski village

A rock formation that, as a result of external earth forces – water, sun and wind, has acquired a bizarre shape, reminiscent of a reclining lion (lioness). It is sculpted in coarse-grained sandstone. It was declared a protected site in 1982. It is located northwest of the village of Benkovski, in the direction of the village of Kitna, on the

left, before the bridge over the Varbitsa river. It is best seen from the bridge itself (or at its end) by looking in the opposite direction of traffic.

СКАЛНО-КУЛТОВ КОМПЛЕКС "КОСТЕНУРКИТЕ" - ФОТИНОВО

Скално-култов комплекс "Костенурките" е разположен край с. Фотиново (Община Кирково). Според проф. Ана Радунчева, „каменните форми са дело на цивилизацията на Каменната епоха, обитавала Източните Родопи и създавала повечето мегалитни обекти на територията на планината“. Формите, издълбани в скалите край с.Фотиново, наподобяват корубите на водни костенурки, откъдето идва и условното наименование на т.нар. "светилище". Скалните "костенурки" са многобройни, като три от формите са ясно различими, от четвъртата са останали улеите, които маркират т.нар. "плавници" и "глава". Най-голямата сред "костенурките" е с размери 7,6м на 5,35м.

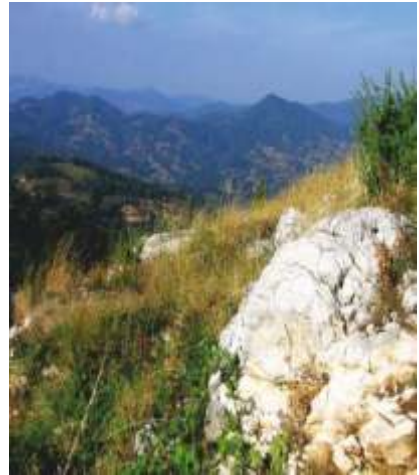

Rock-cult complex "Kostenurkite" Fotinovo

The rock-cult complex "Kostenurkite" (literally translated "The Turtles") is located near the village of Fotinovo (Kirkovo Municipality). According to Prof. Ana Raduncheva, "the stone forms are the work of the civilization of the Stone Age, which inhabited the Eastern Rhodopes and created most of the megalithic sites on the territory of the mountain". The shapes carved in the rocks near the village of Fotinovo resemble the shells of water turtles, hence the conventional name of the so-called "sanctuary". The rock "turtles" are numerous, with three of the shapes clearly distinguishable, from the fourth, the grooves that mark the so-called "fins" and "head". The largest among the "turtles" measures 7.6m by 5.35m.

СВЕТИЛИЩЕ "БЕЛИТЕ КАМЪНИ"-СТАРЦЕВО

Местността "Белите камъни" е планински връх над с. Старцево. Името идва от оголените бели варовикови скали, от които е изграден върха. От него се открива великолепен изглед обхващащ почти целите Източни Родопи. Гледката е неопишуема - едно море от планински вериги, долини, гори, китни села и градчета.

Археологическите наблюдения на върха показват, че в дълбоките цепнатини на скалите траките са поставяли монети, керамични съдове, жито, просо, а след това замазвали цепнатината с глина. Археолозите предполагат, че това са дарове - жертвоприношения на хтоничните (подземни богове) и определят върха "Белите камъни" като антично светилище.

Sanctuary "White stones"-Startsevo

The "White Stones" area is a mountain peak above the village of Startsevo. The name comes from the exposed white limestone rocks of which the peak is built. It offers a magnificent view covering almost the entire Eastern Rhodopes. The view is indescribable – "a sea" of mountain ranges, valleys, forests, picturesque villages and towns.

Archaeological observations on the top show that the Thracians placed coins, ceramic vessels, wheat, millet in the deep crevices of the rocks, and then covered the crevice with clay. Archaeologists assume that these are gifts - sacrifices to the chthonic (underground gods) and define the summit "The White Stones" as an ancient sanctuary.

ЕКОПЪТЕКА СВЕТА НЕДЕЛЯ

Екопътека Света Неделя се намира в Родопите, близо до Златоград. Тя е дълга 8 км и може да се изходи за около 2 часа. Общата и денивелация е около 400 м. Има дървени табели и синя маркировка по пътя. Началото си води от Воденицата в Златоград, а крайната ѝ точка е връх Св. Неделя.

Ecopath “Sveta Nedelya”

The Ecopath “Sveta Nedelya” is located in the Rhodopes, near Zlatograd. It is 8 km long and can be climbed in about 2 hours. The total elevation difference is about 400 m. There are wooden signs and blue markings along the way. Its beginning is from the restaurant “Vodenitsa” in Zlatograd, and its end point is the peak of Sveta Nedelya.

СКАЛНИ НИШИ - с.СТОМАНЦИ

Село Стоманци се намира в община Кирково. Удивителни скални форми, тракийски ниши, древни изсичания, улеи и скална гробница издялани в скала могат да бъдат видени край селото. Според изследователи, те са дело на много древна цивилизация, обитавала Източните Родопи.

Rock niches - Stomantsi village

The village of Stomantsi is located in Kirkovo municipality. Amazing rock formations, Thracian niches, ancient excavations, gutters and a rock tomb carved into the rock can be seen near the village. According to researchers, they are the work of a very ancient civilization that inhabited the Eastern Rhodopes.

СТАРИЯТ МОСТ - КИРКОВО

Каменният мост се намира на около километър от село Кирково, в близост до местността "Баничките". Извива се над река Солуцка или както я наричат местните Кирковска река. Мостът е изграден върху здрава скала, като около него се извиват вековни дървета. Стариият мост е с дължина 22.70м, с различна височина на сводовете - най-високият е 5м, а другите по-ниски са съответно 3.10м и 2м.

The old bridge - Kirkovo

The stone bridge is located about a kilometer from the village of Kirkovo, near the area "Banichkite". It curves over the Solutska river or, as the locals call it, the Kirkovska river. The bridge is built on solid rock, with centuries-old trees winding around it. The old bridge is 22.70m long, with different heights of the arches - the highest is 5m, and the others are lower, respectively 3.10m and 2m.

ИЗВОРИ В МЕСТНОСТ "КУКУЛЯ" (БАНИЧКИТЕ) - КИРКОВО

Мястото, наречено "Баничките", е много живописно. Намира се непосредствено край с. Кирково, в местността "Кукуля", вляво от моста по пътя за Лозенградци. Няколко изворчета бликат покрай малка рекичка, идваща от с. Лозенградци. 3-4 от тях са хванати в малки чешмички. Местните хора са убедени в лечебните свойства на тази вода. Тя е включена в лечебната народна практика. Най-често водата се ползва за лечение на бъбречно и стомашно-чревни заболявания. Близо до изворчетата, на около 150м срещу течението, се намира стар мост. От двете страни бреговете са обрасли с вековни дървета - елша. Мястото е подходящо за посещение в комбинация със стария мост.

Springs in the area "Kukulya" (Banichkite) - Kirkovo

The place called " Banichkite " is very picturesque. It is located near the village of Kirkovo, in the "Kukulya" area, to the left of the bridge on the road to Lozengradtsi. Several small springs gush along a small creek coming from the village of Lozengradtsi. 3-4 of them are caught in small taps. Local people are convinced of the healing properties of this water. It is included in the healing folk practice. Most often, water is used to treat kidney- and gastrointestinal diseases. Near the springs, about 150m upstream, there is an old bridge. On both sides, the banks are overgrown with centuries-old alder trees. The place is worth visiting in combination with the old bridge, but the area is neglected.

Капещият Камък (Дамла Кая) с. Старейшино

Капещият камък е известен сред населението с поверие за лечебните му качества. Състои се от неголям водопад, каменно провирало и капеща по скалите вода. Ритуалът за здраве се състои от три части и се изпълнява на трите места. Първото се нарича „капище“. Там хората измиват лицето и очите три пъти и казват при всяко измиване думите: "С Божията помощ". Второто е при каменното тясно място-„провиралото“, където хората се провират три пъти и при всеки път казват същите думи. Третото място е при скалите и водопада, където става измиване на цялото тяло. След това дрехите, с които тук е дошъл човек се оставят и завързват на близките дървета, като се казват следните думи: „Моите болести да ме напуснат и тук да останат, да не видя повече лицето на болестта, нека тя тук да се захване“.

“Kapeshtiyat Kamuk” (Damla Kaya), village Stareshino

“Kapeshtiyat Kamuk” is known among the population for its healing properties. It consists of a small waterfall, a stone spring and water dripping on the rocks. The health ritual consists of three parts and is performed in the three places. The first is called the "kapishte". There, people wash their face and eyes three times and say with each washing the words: "With God's help". The second is at the stony narrow place - "the hole", where people are holed up three times and each time they say the same words. The third place is at the rocks and the waterfall, where the whole body is

washed. After that, the clothes with which a person came here are left and tied to the nearby trees, saying the following words: "May my diseases leave me and remain here, may I no longer see the face of the disease, let it take hold here."

ЯЗОВИР ЗЛАТОГРАД

Язовир Златоград е построен през 1968 г., за да задоволява нуждите на минно предприятие. По-късно става източник на питейна вода за село Ерма и обслужва нуждите на АПК-Златоград. Стената на язовира е с дължина 146 м и височина 52 м. Язовирът се използва предимно за риболов. Зарибен е с шаран, щука, сом, мряна, клен, костур, бяла риба и червеноперка.

Dam Zlatograd

Dam Zlatograd was built in 1968 to meet the needs of a mining enterprise. Later, it became a source of drinking water for the village of Erma and served the needs of APC-Zlatograd. The dam wall is 146 m long and 52 m high. The dam is mainly used for fishing. It is stocked with carp, pike, catfish, barbel, maple, perch, whitefish and redfin.

ЯЗОВИР МЪГЛЕНЕ

Язовир Мъглене се намира близо до село Бенковски в община Кирково. Подходящ е за риболов цялгодишно (толстолоб, шаран, каракуда, щука), а полегатият терен го прави идеално място за излет с палатка. Язовирът не е зарибяван изкуствено.

Dam Maglene

Dam Maglene is located near the village of Benkovski in the municipality of Kirkovo. It is suitable for fishing all year round (largemouth bass,

carp, carp, pike), and the sloping terrain makes it an ideal place for an outing with a tent. The dam is not artificially stocked.

ВЕКОВЕН ЗИМЕН ДЪБ - МЕДЕВЦИ

Дъбът е свещено дърво в културите на много народи. Притежава твърда дървесина и поради това се приема като символ на безсмъртието и вечността. Символизира майката-земя. На територията на Източните Родопи, вековните дървета са останки от древна гора, описвана от хроникьори като Великата българска гора.

Вековният зимен дъб е край пътя за с. Бенковски, непосредствено след разклона за с. Дрянова глава (веднага след моста) и преди разклона за с. Медевци. Дървото има внушителни размери и съхранена корона – обиколка на стъблото – 6.50 м, възраст – около 480 години.

Century-old winter oak - Medevtsi, Benkovski

Oak is a sacred tree in the cultures of many peoples. It possesses hard wood and is therefore taken as a symbol of immortality and eternity. It symbolizes mother earth. On the territory of the Eastern Rhodopes, the centuries-old trees are the remains of an ancient forest, described by chroniclers as the Great Bulgarian Forest.

The century-old winter oak is by the road to the village of Benkovski, immediately after the fork for the village of Dryanova Glava (right after the bridge) and before the fork for the village of Medevtsi. The tree has impressive dimensions and preserved crown - trunk circumference - 6.50 m, age - about 480 years.

ДЖЕЛ (СПЕЦИФИЧЕН ВЕЧНОЗЕЛЕН ХРАСТ) - ЧАКАЛАРОВО

Джел е вечнозелен храст или малко дърво, нетипично за нашата флора. Включен е в Червената книга на България в категорията редки видове. Среща се в Странджа, Средните Родопи, Средна гора, Беласица. През 1972 г в Източните Родопи е открито ново находище - в района на с. Чакаларово на територията на защитената местност Гюмюрджински снежник. През 1980 г то е обявено за природна забележителност. В двора на една изоставена къща в селото има необичайно голям представител на този иначе храстовиден вид. Дървото е високо около 7 м. Всяка година дава малък червен плод.

Dzhel (specific evergreen shrub) - Chakalarovo

Dzhel is an evergreen shrub or small tree, atypical for our flora. It is included in the Red Book of Bulgaria in the category of rare species. It is found in Strandzha mountain, Middle Rhodopes, Sredna Gora, Belasitsa. In 1972, a new deposit was discovered in the Eastern Rhodopes - in the area of the village of Chakalarovo, on the territory of the protected area of the Gyumurdzhinsky snowfield. In 1980 it was declared a natural landmark. In the yard of an abandoned house in the village there is an unusually large representative of this otherwise bushy species. The tree is about 7 m tall. It bears a small red fruit every year.

РОДОПСКИ КРЕМ – изключително рядко цвете, попадащо сред защитените видове, виреещи само и единствено в Родопите, било то в българската или гръцката им част. Освен защитен вид в България, родопският крем е и балкански ендемит. Едно от най-красивите български растения. От другите български видове крем се отличава по големите цветове - с дължина на околоцветните листчета между 9 и 10,5 см

Rhodope cream - an extremely rare flower, falling among the protected species, growing only and only in the Rhodope Mountains, be it the Bulgarian or the Greek part. In addition to being a protected species in Bulgaria, the Rhodope cream is also a Balkan endemic. One of the most beautiful Bulgarian plants. It is distinguished from other Bulgarian types of cream by its large flowers - with the length of the petals between 9 and 10.5 cm.

СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ГОЛЯМ ТУЛПАН – С.ДРАНГОВО

Скалното светилище Голям тулпан е разположено на сакрализирания в древността едноименен планински връх, разположен в южните части на Родопска планина, непосредствено до българско-гръцката граница на юг от с. Дрангово, община Кирково. В най-високата и най-равна част на скалния връх е изкопан олтар с овална форма. Откъм северо-западната страна на скалата са разположени няколко различни по големина каменни блока, които са останки от оградната стена на светилището - суха зидария от едри ломени камъни.

Rock sanctuary “Golyam Tulpan” – village of Drangovo

The rock sanctuary is located on the mountain peak with the same name, which was sacralized in ancient times, located in the southern parts of the Rhodope Mountains, right before the Bulgarian-Greek border, south of Drangovo village, Kirkovo municipality. An oval-shaped altar has been excavated in the highest and flattest part of the rock peak. On the north-western side of the rock, there are several stone blocks of different sizes, which are the remains of the enclosure wall of the sanctuary - dry masonry of large rubble stones.

СКАЛНИ ОБРАЗУВАНИЯ - СЕЛО КУШЛА

Скално-култов комплекс Божи мост се намира в землището на с. Кушла, (Област Смолян). Комплексът е наречен на едноименното доминиращо естествено скално образувание намиращо се в посока югоизток от селото.

Божи мост е естествено природно скално образувание, което в основата си има кръгъл отвор, с диаметър около 25 m. и образува своеобразна скална дъга, висока 15 m. Геолозите предполагат, че

скалното образувание в древността е представлявало голяма скална ниша, на която двустранно е пропаднала козирката – аналогичен на този процес се наблюдава в мраморите на рида Чернатица, вследствие на който са се образували Чудните мостове.

В околностите местните хора добиват лечебна глина „мумио“, която се пие с лечебна цел, за бързото зарастване на пукнати и счупени кости, при кръвно, шипове, диабет.

Rock formations - Kushla village

God's Bridge /Bozhi rock-cult complex is located on the land of the village of Kushla, (Smolyan Region). The complex is named after the dominating natural rock formation of the same name located in the southeast direction from the village. Bozhi Most is a natural rock formation, which at its base has a circular opening, with a diameter of about 25 m. and forms a peculiar rock arch, 15 m high. Geologists assume that the rock formation in ancient times was a large rock niche, on which the visor collapsed on both sides - a process analogous to this is observed in the marbles of the Chrenatitsa hill, where the Miraculous Bridges were formed.

In the surroundings, the local people extract healing clay "mumio", which is drunk, for medicinal purposes, for the rapid healing of cracked and broken bones.

ПЕЩЕРИТЕ КРАЙ КРЕМЕН

В района на с. Кремен са регистрирани няколко пещери с различна големина. Те са сравнително плитки (до 170м), формирани в мраморизирани варовици. Интересното при тях е пещерната фауна. Регистрирани са прилепи, стоножки, скорпион. В едната (Водната яма) има малко езерце, в което се забелязват дребни рибки. В Златната яма има видими следи от минал живот. Има интересни пещерни образувания - драперии, сталактити, дендрити.

The caves near Kremen

Several caves of different sizes have been registered in the area of the village of Kremen. They are relatively shallow (up to 170m), formed in marbleized limestones. What is interesting about them is the cave fauna. Bats, centipedes, scorpions have been registered. In one ("the Water" Pit) there is a small pond in which small fish can be seen. There are visible traces of a past life in "the Golden" Pit. There are interesting cave formations - draperies, stalactites, dendrites.

СКАЛНИ НИШИ - С. САМОДИВА

На левия бряг на река Върбица, до село Фотиново, могат да бъдат видени шест тракийски ниши, древни изсичания, улеи и скална гробница. Удивителни скални форми, наподобяващи костенурки, са издялани в скала край селото. Според изследователи те са дело на много древна цивилизация, обитавала Източните Родопи.

Rock niches - village Samodiva

On the left bank of the river Varbitsa, next to the village of Fotinovo, six Thracian niches, ancient excavations, gutters and a rock tomb can be seen. Amazing rock formations resembling turtles are carved into the rock near the village. According to researchers, they are the work of a very ancient civilization that inhabited the Eastern Rhodopes.

ТРАПЕЦОВИДНИ НИШИ - С. ЧАВКА

Източно от село Чавка, Кирковска община, се намира скала с множество трапецовидни ниши, която местните наричат Куванджик. Повечето трапецовидни ниши гледат на юг. Има силно ерозирани ниши, от които са останали само дъната.

Trapezoidal niches - Chavka village

East of the village of Chavka, municipality of Kirkovo, there is a rock with many trapezoidal niches, which the locals call Kuvanjik. Most trapezoidal niches face south. There are heavily eroded niches of which only the bottoms remain.

Ардино и Джебел

ARDINO AND DZHEBEL

Връх "Алада"

Разположен югозападно от гр. Ардино, на разстояние около 12 км. Висок 1241 м. В близост до върха ежегодно се организира молебен за дъжд. На върха са намерени при археологически разкопки експонати от късно бронзовата епоха. В подножието му се намират чешми със студена балканска вода с високи питейни качества. От него има изглед към Западните и Източните Родопи и към Беломорието. Маркирани маршрути към върха има от Ардино и Неделино.

Alada Peak

Located southwest of the town of Ardino at a distance of about 12 km, the Alada peak is 1241m. high. Near the top, a prayer for rain is organized every year. At the top, exhibits from the Late Bronze Age were found during archaeological excavations. At its foot are fountains with cold Balkan water of high drinking quality. From it there is a view of the Western and Eastern Rhodopes and the White Sea. There are marked routes to the top from Ardino and Nedelino.

ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ "ХЛАДИЛНАТА ПЕЩЕРА"

Намира се северно от гр. Ардино на 3 км от с. Любино, при устието на река Давидковска, приток на река Арда. Представлява карстово пещерно образувание с постоянно ниска температура през всички сезони. През топлите месеци има свойствата на естествен хладилник.

В непосредствена близост до „Хладилника“ се намира ловна зона и хижа Ардино.

and the White Sea. There are marked routes to the top from Ardino and Nedelino.

Natural landmark "Khladilnata Peshtera"

It is located north of the town of Ardino, 3 km from the village of Lyubino, at the mouth of the Davidkovska River, a tributary of the Arda River. It is a karst cave formation with a constant low temperature in all seasons. During the warm months, it has the properties of a natural refrigerator.

In the immediate vicinity of the "Hladilnika" there is a hunting area and Ardino hut.

ТРАКИЙСКИ КОМПЛЕКС "ОРЛОВИ СКАЛИ"

Недвижима културна ценност, представляваща скално образувание с площ 586 кв.м. Намира се в поземлен имот, частна държавна собственост в землището на гр. Ардино, местността „Орловите скали“. Височината на скалата от западната страна е 30 м., от южната 25 м., а от източната – 12 м. В скалния масив са издълбани 97 трапецовидни ниши. Височината на нишите варира от 65 см до 70 см.

„Орловите скали“ са група изявени вулканични скали (риолити и трахеолити), отстоящи на 2,1 км южно от гр. Ардино и на не повече от 3 км от центъра на града. Местоположението им е с надморска височина 762,1 м. Разположени са в горски масив, на склон със западно изложение. Културно-историческият паметник, известен под същото име, се състои от 97 плитки трапецовидни ниши, издълбани преди около 2500 години по отвеса на високата скала (от 12 до 30 м. поради силната денивелация на терена). Светилището „Орловите скали“ е едно от емблематичните места, пазещо следите от загадъчните култове на "цивилизацията на скалните хора" в Източните Родопи – наречена така условно от редица водещи изследователи-археолози.

Thracian complex "Orlovi skali"

Immovable cultural property, representing a rock formation with an area of 586 sq.m. It is located in a piece of land, private state property, in the town of Ardino, in the "**Orlovite skali**" area. The height of the rock on the western side is 30 m, on the southern side 25 m, and on the eastern side - 12 m. 97 trapezoidal niches are carved into the rock massif. The height of the niches varies from 65 cm to 70 cm.

"Eagle Rocks" are a group of prominent volcanic rocks (rhyolites and tracheolites), located 2.1 km south of the town of Ardino and no more than 3 km from the town center. Their location is 762.1 m above sea level. They are located in a forest massif, on a west-facing slope. The cultural-historical monument, known by the same name, consists of 97 shallow trapezoidal niches, carved about 2500 years ago along the high cliff face (from 12 to 30 m. due to the strong unevenness of the terrain). The sanctuary "Eagle Rocks" is one of the emblematic places guarding the traces of the mysterious cults of the "civilization of the rock people" in the Eastern Rhodope Mountains - so tentatively named by a number of leading archaeologist researchers.

РЕЗЕРВАТ "БЕЛИТЕ БРЕЗИ"

Резерватът е разположен на 30 километра от град Кърджали и на 6 км от град Ардино. Това е едно от местата с най-силно развит туризъм в областта. На територията на резерват "Белите брези" е построена почивна станция с общ капацитет от около 250 легла. Резерватът е създаден с цел опазването на единствената естествено растяща гора от бяла бреза в Родопите. Горите от бяла бреза са рядкост за България

и основните площи, покрити с този вид, са изкуствено залесени. Резерватът има площ около 3680 декара. Освен бяла бреза в резервата се срещат още и видовете бук, бял бор, черен бор, обикновен смърч и други, но те са по-слабо представени.

The Reserve "Belite Brezi"

The reserve is located 30 km from the town of Kardzhali and 6 km from the town of Ardino. This is one of the places with the most developed tourism in the district. A rest station with a total capacity of about 250 beds was built on the territory of the reserve. The reserve was created to protect the only naturally growing white birch forest in the Rhodopes. White birch forests are rare in Bulgaria and the main areas covered with this species are artificially forested. The reserve has an area of about 3,680 acres. In addition to white birch, beech, white pine, black pine, common spruce and others are also found in the reserve, but they are less represented.

Водопад Марф

Водопадът се намира в района на джебелското село Ридино. От населеното място се тръгва пеша, покрай дерето на реката, минаваща през селото. Преходът отнема поне час. Няма изградена и маркирана пътека.

Водопадът Марф получава името си от близката мелница, чийто собственик се казвал Маруф.

Marf Waterfall

The waterfall is located in the area of the village of Ridino, Dzhebel. From the settlement, you can walk along the ravine of the river passing through the village. The crossing takes at least an hour. There is no built and marked path. The waterfall gets its name from the nearby mill, whose owner was named Maruf.

Водопад „Дупката“ (“ГЕРМЕ БУНАР”)

Водопад Дупката намиращ се край махала Шипок, с. Желъдово, община Джебел. Изключително красив водопад подходящ за посещение при обилни снеговалежи и снеготопене. През лятото обикновено е с по-нисък дебит. Има височина 7-8 м.

Waterfall "The Hole" ("Germe Bunar")

Waterfall "Dupkata" located near village of Zheladovo, Dzhebel municipality. An extremely beautiful waterfall suitable for visiting during heavy snowfall and snowmelt. In the summer, it usually has a lower flow rate. It has a height of 7-8 meters.

СКАЛНИ ОБРАЗУВАНИЯ - УСТРЕН

Този своеобразен феномен природата е изваяла в южния склон на връх Устра, в чието подножие е разположено с. Устрен, община Джебел. Скалните образувания са изградени от красиви сиви и виолетово-сиви риолити. Това са огромни скални зъбери с различна форма: призматични, стъпаловидни, конусовидни. Височината им е от 5 до 15 и повече метра. Изграждат различни и оригинални композиции. През 1972 г. скалите са обявени за защитен обект, с площ от 224 дка.

В близката територия има редица интересни растителни видове. Непосредствено зад скалните феномени на върха и по северните му склонове се намира единственото за района находище на двете високопланински растения - дряновица (*Cotoneaster intergerimus*) и ирга (*Amelanchier ovalis*) от сем. Розови. Пак там, в пукнатините на скалите, е второто за страната находище на редкия растителен вид бяло лерхенфелдианово плюскавиче (*Silene lerchenfeldiana*) от сем. Карамфилови. Това е растение, което обикновено се среща над 2 хил. метра надморска височина, а връх Устра е висок 1015м. Открити са и други редки за флората на България видове и голямо находище на ценната билка златна пръчица (*Solidago virga aurea*).

Rock formations - Ustren

Nature has sculpted this unique phenomenon on the southern slope of Mount Ustra, at the foot of which is located the village of Ustren, Dzhebel municipality. The rock formations are made of beautiful gray and violet-gray rhyolites. These are huge rock teeth of different shapes: prismatic, step-shaped, conical. Their height is from 5 to 15 and more meters. They build different and original compositions. In 1972, the rocks were declared a protected site, with an area of 224 decares. There are a number of interesting plant species in the nearby area. Immediately behind the rock phenomena on the summit and on its northern slopes is the only locality of the two high mountain plants - dryanovitsa (*Cotoneaster intergerimus*) and irga (*Amelanchier ovalis*). Also there, in the cracks of the rocks, is the country's second site of the rare plant species *Silene lerchenfeldiana* from the Carnation family. This is a plant that is usually found above 2 thousand meters above sea level, and Mount Ustra is 1015m high. Other species rare for the flora of Bulgaria and a large deposit of the valuable herb goldenrod (*Solidago virga aurea*) were discovered.

Вятърният камък - Воденичарско

Това е скална гробница, допробита от човешка ръка, придобила оригинална сводообразна форма, скален прозорец. Намира се на около 200м източно от крепостта в посока на преминаващото в близост Асар дере. Местните хора вярват в лечебната сила на мястото и често го посещават за здраве. Промушват се 3 пъти през свода и оставят по околните храсти и дървета парцалче или част от дреха. Мястото се посещава най-много около 6 май (Гергьовден).

The Wind Stone – “Il Kayasu” - village of Vodenicharsko

This is a rock tomb, further drilled by human hands, which acquired an original arched shape, a rock window. It is located about 200m east of the fortress in the direction of the nearby Asar dere. The local people believe in the healing power of the place and often visit it for health. They push through the vault 3 times and leave a rag or part of a garment on the surrounding bushes and trees. The place is most visited around May 6 (St. George's Day).

Счупената планина - Воденичарско

Представлява висок, прекъснат през средата хълм, вляво от пътя за с. Воденичарско, малко преди началото на резерват “Чамлъка”. Лявата част на хълма е отместена и потънала спрямо дясната на разстояние около 600 м. Разликата във височината е около 80 м. Счупването е резултат от тектонско отместване. Това е вид огромно свлачище, активирано в резултат от незапомнени валежи. Хълмът е изграден от силно напукани скали (перлит и риолит), а под тях има водонепропускливи мергели и глини. В резултат на валежите и проникналата в дълбочина вода, горестоящите скали са се приплъзнали в посока на близката рекичка и по този начин е станало отцепването на планината.

The Broken Mountain - Vodenicharsko

It is a high hill, interrupted in the middle, to the left of the road to the village of Vodenicharsko, shortly near the reserve "Chamlaka". The left part of the hill is displaced and sunk in relation to the right by a distance of about 600 m. The difference in height is about 80 m. The fracture is the result of tectonic displacement. This is a type of huge landslide activated as a result of unprecedented rainfall. The hill is made of highly cracked rocks (perlite and rhyolite), and under them are impermeable marls and clays. As a result of the rainfall and water that penetrated deep, the overlying rocks have slipped in the direction of the nearby creek and thus the detachment of the mountain has taken place.

ЕЗЕРАТА КРАЙ С. ЛЕБЕД

В района на с. Лебед преди много години в резултат на разместване на земните пластове са се формирали две естествени тектонски езера. Мястото е красиво, в близост има борова гора, а на около 500м е подходът към средновековната крепост на Устра. Край езерата има възможност за отдих и риболов.

The lakes near the village of Lebed

Two natural tectonic lakes were formed in the area of the village of Lebed many years ago as a result of shifting of the earth's layers. The place is beautiful, there is a pine forest nearby, and the approach to the medieval fortress of Ustra is about 500m away. By the lakes there is an opportunity for recreation and fishing.

3. КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

CULTURAL AND HISTORICAL LANDMARKS

Златоград и Кирково

ZLATOGRAD AND KIRKOVO

ЕТНОГРАФСКИ АРЕАЛЕН КОМПЛЕКС ЗЛАТОГРАД

Етнографският комплекс в Златоград е уникален музей на открито, който пресъздава архитектурата и местните занаяти на града преди повече от 100 години. Той съчетава в себе си невероятни културно-исторически обекти, автентични възрожденски хотелчета, заведения за хранене и развлечения, както и два SPA центъра. В комплекса се честват и големите български празници като Гергьовден, Тодоровден и Трифон Зарезан.

Традиционно през септември се правят тематични възстановки на открито „Едни пазарен ден преди 100 години“, „Златоградска сватба“. Събитията са съпроводени с много веселие, кръшни хора и вкусни традиционни ястия.

Атмосферата на най-южния ни български град ни пренася в епохата на Възраждането.

Тук са съсредоточени много запазени възрожденски сгради, някои от тях реставрирани още преди 1989 г, други – възстановени от собствениците, след като градът „беше открит“ за много туристи. Старинните сгради в града са над 300, оцелели от превратностите на историята, концентрирани в няколко архитектурни ядра. От тях около 120 са обявени за паметници на културата с местно значение. Както и преди 200 години тези къщи носят имената на своите създатели и

собственици – Хаджипантелеевата, Пачиловата, Хаджигеофаноната, Печевата, Джинджевата, Алешевите и много други. Като цяло постройките са дву- или триетажни и са издържани в стила на родопската възрожденска архитектура.

Атмосферата в Златоград ни среща с традиционните занаяти, които са били поминък на тукашното население в осем действащи работилници - Терзийска, Гайтанджийска, Сарашка, Ножарска, Златарска, Медникарска, Грънчарска и Тъкачна. „Въртяното кафе“, което може да вкусите в комплекса, е друга местна атракция.

Ethnographic Areal Complex Zlatograd

The ethnographic complex in Zlatograd is a unique open-air museum that recreates the architecture and local crafts of the town more than 100 years ago. It combines incredible cultural and historical sites, authentic Renaissance hotels, dining and entertainment establishments, as well as two SPA centers. The complex also celebrates major Bulgarian holidays such as St. George's Day, Todorov Day and Trifon Zarezan. Traditionally, in September, thematic reenactments "A market day 100 years ago" and "Zlatograd wedding" are held outdoors. The events are accompanied by a lot of fun, great people and delicious traditional dishes.

Most of the preserved Revival buildings, restored to their present work even before 1989, are concentrated there. However, there are lots of old time houses that have survived the vicissitudes of history, scattered over the town. For instance, there is the noteworthy ensemble beside the Malka river, still unknown in practice to the public. Thousands of Bulgarian and foreign tourists have discovered Zlatograd in recent years and as a result to that many people started restoring their revival houses themselves. According to expert estimation there are more than 300 old time buildings in the town and only 120 have been declared monuments of culture. They still bear the names of their creators and owners just like they did 200 years ago : the Hadzhi Panteley's, the Pachilovs', the Koruchev's, the Pechevs', the Dzhindzhev's, the Hadzi Teofan's, the Aleshevs' and a lot more. Generally, the buildings have two or three floors and their style is up to the standards of the Rhodopes Revival architecture.

The atmosphere of our southernmost Bulgarian city will transport you to the Renaissance era. You are about to get to know the traditional crafts that were the livelihood of the local population in eight active workshops - Tailor, Pigtail maker, Carpenter, Cutler, Goldsmith, Coppersmith, Potter and Weaver. The "Rolling Coffee" that you can taste in the complex is another local attraction.

ПАМЕТНИК НА ДЕЛЪО ВОЙВОДА

Делъо Войвода е бил прочут български хайдутин от края на XVII - началото на XVIII век, който е действал срещу османските подтисници в Средните Родопи, за когото се смята, че е роден в Беловидово (днешен Златоград). Паметникът в негова чест в Златоград е издигнат на централния площад. В града има и други паметни места, свързани с Делъо войвода – лобното място, по повод 200 години от гибелта на героя и Композицията, пресъздаваща космическия път на песента за Делъо войвода, като послание към други цивилизации.

Monument of Delyo Voivode

Delio Voivoda was a famous Bulgarian voivode from the late 17th till early 18th century who acted against the Ottoman oppressors in the Middle Rhodopes, for who is believed to have been born in the village of Belovidovo (today's Zlatograd). The monument in his honor in Zlatograd was erected on the central square. In town, there are other memorials related to the Delyo – the lob place, on the occasion of 200 years since the death of the hero and the Monument, related to the Composition, recreating the cosmic path of the song for Delyo Voivode, as message to other civilizations.

ПАМЕТНИК НА МОМЧИЛ ВОЙВОДА - ГКПП ЗЛАТОГРАД

2020-а година е обявена за Година на Момчил юнак, навършват се 675 лета от гибелта на великия родопски войвода и самодържец Момчил. Монументът, по проект на бизнесмена Александър Митушев, е издигнат под връх Костадин, в близост до граничния пункт „Златоград“-„Ксанти“.

Родопският властелин Момчил е първият българин, воювал срещу турската инвазия на Балканския полуостров през 14 век и загинал с меч в ръка. Повече информация за него е достъпна в книгата „Момчил - Родопският цар“ на проф. Николай Овчаров и проф. Пламен Павлов.

През 2022 г, в Златоград бе открита и паметна плоча на Капитан „Петко войвода“.

Monument to Momchil Voivoda - Border crossing Zlatograd

2020 has been declared the Year of the national hero Momchil, as 675 years have passed since the death of the great Rhodope voivode and autocrat Momchil. The statue, project of businessman Alexander Mitushev, was erected under Mount Kostadin. The Rhodope ruler Momchil was the first Bulgarian who fought against the Turkish invasion of the Balkan Peninsula in the 14th century and died with a sword in his hand. More information about him is available in the book "Momchil - The Rhodope King" by Prof. Nikolay Ovcharov and Prof. Plamen Pavlov. In 2022, a commemorative plaque of Captain "Petko Voivoda" was also erected in Zlatograd.

ЦЪРКВАТА "СВЕТО УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО"

„Свето Успение Богородично“ е православна църква в Златоград, построена по време на Възраждането, в далечната 1834 година, върху останките на по стар християнски храм Това е най-ранната църква в Средните Родопи.

Според законите в Османската империя по това време, не се разрешава да се издигат високи църкви - когато мюсюлманинът язди коня си той не трябва да вижда кръста на покрива. По тази причина строителите вкопават в земята храмовете, а наоколо издигат високи като крепостни стени зидове. Такава е и църквата „Св. Богородица в Златоград. И все пак тя е с големи размери показващи нарастващото самочувствие и богатството на местното население в храма се съхраняват чудотворни икони и книги сред които се откроява най-ранния ръкописен паметник на Родопското Възраждане - „Златоградският писмовник“ от 1852 г.

Самата църква е вкопана близо метър и половина. С влизането в нея човек слиза с няколко стъпала. Добре организираното вътрешно пространство е очертано с обли колони, които завършват с капители при сключване на аркадата. На иконостаса има ценни икони, като една от тях е на Захари Зограф. На редица икони личи отпечатък на отомански боздуган, дръзнал да оскверни християнската обител, разсичайки очите на светците, изобразени на иконите. Майсторите зографи не са известни, но личи отпечатъкът на художници, представители на Самоковската и Тревненската школа. На тавана в храма през лятото на 2014 г. са намерени 80 произведения на християнското изкуство – икони, йерусалимии,

щампи и богослужбни книги. Сега са реставрирани над 20 триптихи и малки икони. В двора на църквата е възстановено и килийното училище.

Church "Holy Assumption"

The "Holy Assumption" is an Orthodox church in Zlatograd, built during the Revival, back in 1834. This is the earliest church in the Middle Rhodopes.

Now, armed with knowledge of the past, we can start our walk in the streets of the ancient town. Let us begin by visiting one of the oldest active churches in the Rhodopes – "The Holy Mother of God". It is situated on a conspicuous site near the modern center of Zlatograd - just before the place where the two rivers merge. The church was built in 1834 upon the ruins of an older Christian temple. The Ottoman law at the time did not allow erecting high churches. Crosses on domes had to remain out of the sight of an orthodox Muslim, riding on horseback. For this reason the builders used to dig the foundations into the ground, while encircling the church with huge masonry walls, tall as fortresses. The Holy Mother of God" church in Zlatograd is not different. However, it can boast a considerable size, thus witnessing to the growing confidence and wealth of the local population. Wonderworking icons and books are treasured in the church, among them the earliest written document of the Revival in the Rhodopes – "Zlatogradski pismovnik" (Zlatograd book of model letters) from 1852.

It is dug nearly a meter and a half, with a sloping ground, three-aisled. Upon entering it, one descends several steps. The well-organized interior space is outlined by round columns that end in capitals at the conclusion of the arcade. There are valuable icons on the iconostasis, one of which is of Zahari Zograf. A number of icons bear the imprint of an Ottoman mace that dared to desecrate the Christian abode, cutting out the eyes of the saints depicted on the icons. The master painters are not known, but the imprint of artists, representing the Samokov and Trevne schools is visible. In the summer of 2014, 80 works of Christian art were found on the ceiling of the church - icons, jerusalems, prints and liturgical books. Over 20 triptychs and small icons have now been restored. The cell school was also rebuilt in the church yard.

ХРАМ "Св. Вмчк Георги Победоносец"

Според надписа от северната фасада, църквата „Св. Вмчк Георги“ е построена през 1871 година и представлява голяма куполна псевдобазилика. Храмовата икона на св. Георги е изписана от образописеца Нестор – представител на Дебърската школа. Той е рисувал и иконите от царския род на иконостаса. Много от иконите са от Света гора и имат ктиторски надпис. Всички икони са в сравнително добро състояние. Има икони

и от Света гора, Трявна, Самоков. Златоградчани наричат църквата „Св. Георги Победоносец“ – „новата църква“, тъй като тя е изградена 37 години след старата църква в града – „Свето Успение Богородично“. Според каменния надпис храма „се огради в името на св. Великомъченик Георги с всеобщи усилия, по времето на екзарх Антим, от ръката на майстор Георги, през 1871 година“. Високата камбанария свидетелства за голямата победа на българите в обществения живот на Османската империя.

The church "St. George the Victorious"

According to the inscription on the northern facade, the church was built in 1871 and is a large domed pseudo-basilica. The church icon of St. George was painted by the painter Nestor - follower of the Debar school. He also painted the icons of the royal family of the iconostasis. Many of the icons are from the Sveta Gora mountain and have the founder's inscription. All icons are in relatively good condition. There are also icons from Tryavna, Samokov. The people of Zlatograd call the church "St. George the Victorious" - the "new church", as it was built 37 years after the old church in the city - "Holy Assumption". According to the stone inscription, the temple "was fenced in the name of St. Great Martyr George with all efforts, during the time of Exarch Antim, by the hand of master George, in 1871". The high bell tower testifies to the great victory of the Bulgarians in the public life of the Ottoman Empire.

Взаимното училище - Златоград

Сградата е построена с дарения и доброволен труд на златоградчани през 1852 г. Това е и първото светско училище в Южна България. В него могат да се видят запазени до днес класна, учителска и битова стая на учителя, може да се потопите в просветителския дух и атмосфера на Възраждането.

Взаимното училище е светско начално училище през периода на българското

възраждане, в което се прилага Бел-Ланкастърски метод на обучение. Съгласно този метод някои от по-напредналите ученици обучават част от своите съученици. Това училище за времето си е третото в Златоград, след първите две, които са килийни. В началото на осемдесетте години на XIX век Яков Змейкович полага основите на светското образование в училището.

Днес е останало популярно под името Взаимното училище. Мястото е изключително- защото там са съхранени възрожденският дух и култура. Превърнато е в музей на просветното дело. А зеленият терен около Взаимното училище оживява около 24-ти май, когато се превръща в място за образователни церемонии и връчване на свидетелства за първокласниците.

The mutual school - Zlatograd

The building was built with the donations and voluntary labor of Zlatograd residents in 1852. It was also the first secular school in Southern Bulgaria. In it, you can see the classroom, teacher's living room preserved to this day, you can immerse yourself in the enlightening spirit and atmosphere of the Renaissance.

The mutual school was a secular elementary school during the period of the Bulgarian revival, which applied the Bell-Lancaster method of education. According to it, the advanced students teach some of their classmates. For its time, this school was the third in Zlatograd, after the first two, which were made of cells. At the beginning of the eighties of the XIX century, Yakov Zmejovich laid the foundations of secular education in the school.

Today it remains popular under the name Mutual School. The place is exceptional - because the revival spirit and culture are preserved there. It has been turned into a museum of educational work.

Музей на Дельо Войвода - Златоград

Музей на родопския войвода е открит през пролетта на 2017 година . Годината е обявена от Община Златоград за година на Дельо Хайдутин по повод 240 години от рождението му. Музеят е на два етажа: първият е посветен на хайдушкото движение през XV - XIX век, а вторият - на Дельо войвода и Космоса.

Основната цел за създаване на музей, посветен на Дельо войвода, била да се предостави повече и по-подробна информация за него. Има богат песенен фолклор, подобен на гръцката „Одисея“, който разказва за живота на Дельо от най-ранна възраст, за

причината да стане хайдутин, за закрилата на местното население, за кореспонденцията с Кюрт ага и Алемин бей, за неговата любов с Гюлсюме, за сребърния куршум и смъртта му. В музея има изложен калъп за леене на куршуми, с остатъци от сребро. Смята се, че именно в него е отлят сребърният куршум, с който е убит.

В залата на първия етаж можете да се запознате с 4 знаменити личности: Капитан Петко войвода, Ангел войвода, Индже войвода и Вълчан войвода. Експозицията е малка, но много добре подредена и организирана, като са изложени портрети на войводите заедно с историите на живота и делото им.

Вторият етаж на музея е посветен на легендарния златоградски герой - Дельо хайдутин. Представени са факти за неговия живот и дейност, такива кавито са ни известни от местния фолклор. Автентично облекло, украса и въоръжение от времето на Войводата, ни пренасят към края на XVIII и началото на XIX век. Обликът на града от малко по-ново време – началото на XX в. - е показан в изложените тук фотографии на Златоград.

Всеки знае, че песента „Излезл е Делю хайдутин“, в изпълнение на Валя Балканска лети в Космоса, но в музея може да се види копие на златната плоча; какво още съдържа плочата и какво е нейното движение в Космоса. Така музеят показва един образ, изтъкан от легендите, песните и историческата достоверност.

Delyo Voivode Museum - Zlatograd

A museum of the Rhodope voivode was opened in the spring of 2017. The year has been declared by the Municipality of Zlatograd as the year of Delo Haydutin on the occasion of the 240th anniversary of his birth. The museum has two floors: the first is dedicated to the Hajdush movement in the 15th - 19th centuries, and the second - to Delyo voivode and the cosmos.

The main purpose of creating a museum dedicated to Delyo "the Voivode" was to provide more detailed information about him. There is a rich song folklore, similar to the Greek "Odyssey", which tells about Delyo's life from an early age, about the reason for becoming a fighter, about the protection of the local population, about the correspondence with Kurt Aga and Alemin Bey, about his love with Gyulsyume, about the silver bullet and his death. There is a bullet mold on display in the museum, with remnants of silver. It is believed that the silver bullet that killed him was cast in it.

In the hall on the first floor you can see 4 famous personalities: Captain Petko the Voivode, Angel the Voivode, Indje the Voivode and Valchan the Voivode. The exhibition is small, but very well arranged and organized, with portraits of the voivodes on display along with stories of their lives and work.

The second floor of the museum is dedicated to the legendary hero of Zlatograd – Delyo Haidutin. Facts about his life and activities are presented, such stories are known to us from local folklore. Authentic clothing, decorations and weapons from the time of the Voivodship take us to the end of the 18th and the beginning of the 19th century. The appearance of the city from a slightly more recent time - the beginning of the 20th century - is shown in the photographs of Zlatograd displayed here.

Everyone knows that the song "Izlel e Delyo haidutin", performed by Valya Balkanska, flies with the spacecraft of Voyager, but a copy of the gold plate can be seen in the museum; what else does the plate contain and what is its motion in space. Thus, the museum shows us an image woven from legends, songs and historical authenticity.

АРХЕОЛОГО-ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЙ

Експозицията на археолого-етнографския музей се помещава в къща - архитектурен паметник на културата, принадлежала някога на Александър Чанов - заможен производител на аби и търговец на тютюн. Музеят е в общ двор с механа "Беловидово" като двете сгради са свързани посредством топла връзка и представляват своеобразен архитектурен ансамбъл от втората половина на XIX век.

На долния етаж на музея са изложени археологически находки, открити в околностите на Златоград. Сред многобройните антични и средновековни монети открояват няколко великолепни предмети от късната бронзова епоха. Става дума за тракийско царско погребение от района на Родопите. Уникални в него са бронзовите ками и култови фигурки, златните накити, украсените с фини рисунки керамичните съдове. В експозицията са изложени украшения, сечива, оръжие и красиви глинени съдове.

Друга зала на музея информира за два традиционни поминъка на българите - земеделие и скотовъдство.

Виждаме характерните за района народни носии, сред които правят впечатление в

пъстрите женски празнични облекла. На втория етаж на музея е възпроизведен интериорът от една възрожденска златоградска къща - просторен салон, две стаи, място за почивка, наречен „къшк“. Отново виждаме произведения на местното златарство и текстил както и готови козаци и халища. В една от стаите наблюдаваме на живо работата на единственият по рода си у нас вертикален стан. В музея функционира и интерактивна зала, която дава възможност но посетителите виртуално да посетят цялата околност.

Archaeological and Ethnographic Museum

The exposition of the archaeological and ethnographic museum is housed in a house - an architectural monument of culture, which once belonged to Alexander Chanov - a wealthy producer and tobacco merchant. The museum is in a common courtyard with the "Belovidovo" tavern, as the two buildings are connected by means of a warm connection and represent a kind of architectural ensemble from the second half of the 19th century.

On the first floor there is an exhibition of a archaeological finds that have been uncovered in Zlatograd area. Among the numerous antique and medieval coins, uncovered in Zlatograd area, a few magnificent objects from the late Bronze stand out. They come from a Thracian royal burial in the Rhodopes region. What is unique about it, are the bronze daggers and cult figurines, the golden adornments, and the finely

decorated ceramic vessel. Decorations, tools, weapons and beautiful clay vessels from other historical periods are also displayed there.

The next museum hall informs the visitors about the two traditional Bulgarian means of living - agriculture and cattle-breeding. Then come the traditional regional folk costumes among which the colorful woman's holiday ones are most impressive. The second floor re-creates the interior of a Zlatograd house from the Revival period. It consists of a spacious hall, two rooms and a rest area- the so-called "kioshk". We can look at more works of the local goldsmiths and some textile here, as well as newly made fleecy-rugs and goat's hair rugs. And in one of the rooms there is a "live performance" of a Zlatograd weather and on the one-of-a-kind still operational vertical room in Bulgaria at that.

МУЗЕЙ НА СЪОБЩЕНИЯТА

Музейната сбирка на пощите, телеграфа и телефона е уникално съчетание на действаща поща и пощенска станция - музей. Основана е през 1987 г. и се помещава във възрожденска къща от XIX век, принадлежала на рода Пачилови, която е паметник на културата.

Експозицията е разположена на 2 етажа, с обща площ от 160 кв. м. Сбирката съдържа богат снимков материал и документи, касаещи историята и поминъка на града от създаването на първата българска поща в т. нар. „нови земи“. Съдържа над 300 музейни предмета: марки, стари телефонни и телеграфни апарати, фотоси, морзови апарати, кантари, ръчни пощенски теглилки, ведомост за заплати от 1913 г., пощенски трактове. Включва и документи, богат библиотечен архив и фотоархив. Сбирката разполага с частична информация за турската поща, действала тук до 1912г.

Museum of Communications

The post, telegraph and telephone museum collection is a unique combination of functioning post office and museum. It was founded in 1987 and is housed in a 19th-century Renaissance house that belonged to the Pachilovi family, which is a cultural monument.

The exposition is spread over 2 floors, with a total area of 160 square meters. The collection contains a wealth of photographic material and documents concerning the

town's history and livelihood since the establishment of the first Bulgarian post office in the so-called "new lands". Contains over 300 museum items: stamps, old telephone and telegraph sets, photographs, morse code machines, scales, hand postal scales, postal tracts. It also includes documents, rich library archives and a photo archive. The collection has partial information about the Turkish post office, which operated here until 1912.

ВЪРТЯНОТО КАФЕ

Златоград е едно от малкото места в страната, на което се предлага въртяно кафе, при това варено на пясък. Традицията се пази вече над 100 години в града. Кафето се смилва предварително в каменно хаванче, след което се приготвя бавно в медно джезве, като завира бавно върху нагорещен пясък. Приготвянето върху пясък придава уникален аромат на кафето. Готово кафе се поставя върху табла, която кафеджийката умело завърта във въздуха без да разлее нито капка.

А в края на м. юни, ароматът на кафе и споделените мисли край кафето, обхващат целия град, по време на Празника на кафето в Златоград,

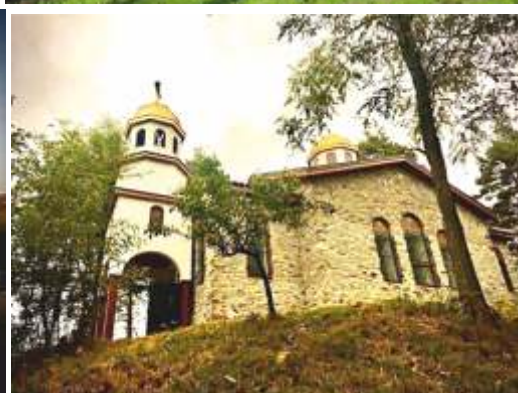
“Revolved coffee” – The “Cafe”

Zlatograd is the only place in Bulgaria that offers revolving coffee, which is brewed on sand. The tradition has been preserved for over 100 years in the city. The coffee is pre-ground in a stone mortar, then slowly brewed in a copper cauldron, simmering slowly over heated sand. Brewing on sand gives the coffee a unique aroma. Ready-made coffee is placed on a tray, which the coffee maker skilfully rotates in the air without spilling a single drop.

РЕЛИГИОЗНО СРЕДИЩЕ “КРЪСТАТА ГОРА”-ПАРАКЛИСИТЕ КРАЙ ЗЛАТОГРАД

Множеството православни обители около Златоград, дали основание да се говори за златоградската Кръстата гора. Това е сакрално място за жителите на района, тъй като град Златоград е ограден от четири планински върха, които погледнати от високо образуват кръст. На всеки от върховете има изградени параклиси или обособени места, посветени на св. Неделя, св. Константин и Елена, св. Атанас и св.

Илия. Най-новият е на Св. Екатерина. Според местна легенда, който посети и четирите върха, става малък хаджия, а ако е болен-оздравява.

Religious center "Krastata Gora" - Zlatograd

This is a sacred place for the inhabitants of the area, primarily because the town of Zlatograd is surrounded by four mountain peaks, which form a cross when viewed from above. On each of the peaks there are built chapels dedicated to St. Nedelya, St. Constantine and Helena, St. Athanasius and St. Catherine. According to a local legend, whoever visits all four peaks becomes a small pilgrim, and if he is sick, he gets well.

Турчин мост

Турчин мост се намира на 2-3 километра северозападно от центъра на Неделино и само на 300-400 метра от последните му къщи. Точно до него е новопостроения мост над Неделинска реката, по който минава пътя за село Върли дол. Мостът е реставриран, за да се запази още дълги години като исторически паметник на Неделино. Обсъжда се идеята там да бъде построен и параклис. Турчин мост е част от екопътеката,

водеща към пещерата "Годумова дупка". Местната управа на Неделино обмислят и идеята за изграждането на Музейна сбирка в града, която да бъде част от туристическия маршрут "Турчи мост – Античен път – църква "Света Неделя" – Музейна сбирка".

Turchin Most

Turchin Most ('turkish bridge') is located 2-3 kilometers northwest of the center of Nedelino and only 300-400 meters from its last houses. Right next to it is the newly built bridge over the Nedelinska river, along which the road to the village of Varli dol passes. The bridge has been restored to be preserved for many more years as a historical monument of Nedelino. The idea of building a chapel there is being discussed. Turchin most is part of the eco-trail leading to the "Godumova Dupka" cave. The local administration of Nedelino is also considering the idea of building a museum collection in the city, which will be part of the tourist route "Turchin most - Ancient road - church "Sveta Nedelya" - Museum collection".

КАМЕННА ВОДЕНИЦА - с.ШУМНАТИЦА

В село Шумнатица има действаща воденица, която от 100 години не е спирала да мели брашно. Тя е една от малкото запазени на Балканите. Използвани са естествени материали като камък, дърво и глина. Целта е била да се запази автентичния вид на воденицата. Воденицата е била възстановена преди три години. Целта на общината е да се запази автентичния вид на воденицата и съответно да привлече повече посетители.

Stone mill - Shumnatitsa village

In the village of Shumnatitsa there is an operating mill that has not stopped grinding flour for 100 years. It is one of the few preserved in the Balkans. Natural materials such as stone, wood and clay are used. The mill was restored three years ago to be preserved the authentic appearance and, accordingly, to attract more visitors.

ДЖАМИЯТА НА СЕДЕМТЕ МОМИ - ПОДКОВА

Джамията на Седемте моми (Йеди къзлар джамиси) се намира в Кирковското село Подкова. Храмът, наричан още "Дървената джамия" е сглобен преди повече от 500 години без използването на нито един пирон. Легендата гласи, че седем девойки, сломени от загубата на своите възлюбени във войната решили, че никога няма да се омъжват, а ще се отдадат на вярата. Събрали и продали чеиза си и с парите закупили дървени трупи, с които започнали строежа на джамията. Тя е изградена за една нощ от седемте девойки, след което те изчезват безследно. Случката се развива на 6 май и от тогава всяка година на тази дата в джамията се прави мевлид.

The Mosque of the Seven Maidens - village of Podkova

The Mosque of the Seven Maidens (Yedi kazlar jamisi) is located in the village of Podkova, municipality of Kirkovo. The temple, also called the "Wooden Mosque" was assembled more than 500 years ago without the use of a single nail. Legend has it that seven maidens, broken by the loss of their beloved ones in war, decided that they would never marry, but would devote themselves to the faith. They collected and sold their chaise, and with the money they bought logs, with which they began the construction of the mosque. It was built in one night by the seven maidens, after which they disappeared without a trace. The incident took place on May 6, and since then every year on this date, a Mevlid is held in the mosque.

КУПОЛНА ГРОБНИЦА (ПУНАР КАЯ) - С.СТАРЕЙШИНО

Куполната гробница се намира до село Старейшино и се почита сред местното население като свещено място. От гробницата извира вода, която се събира в два каменни басейна изсечени в скалата пред нея. Единият от резервоарите е с кръгла а другият с правоъгълна форма, а между тях има улей, по който тече водата.

Има поверие че мястото и водата изтичаща от гробницата са с лечебни свойства. Обичайна гледка в региона са дрехи, кърпи и парцалчета закачени по дървета около кладенеца, с вярването че с тях тук ще остане и болестта а болният ще оздравее.

Dome tomb (Punar Kaya) - village of Stareishino

The domed tomb is located next to the village of Stareishino and is revered by the local population as a sacred place. Water springs from the tomb and is being collected in two stone basins, which cut into the rock in front of it. One of the basins is round and the other is rectangular, and between them there is a chute through which the water flows. There is a belief that the place and the water flowing from the tomb have healing properties. A common sight in the region are clothes, towels and rags hung on trees around the well, with the belief that with them the disease will stay here and the sick person will recover.

СКАЛНА ГРОБНИЦА - БЕНКОВСКИ, МЪЖЕНЦИ

Добре запазена куполна гробница с пещерообразна форма. Има сравнително голям, добре открояващ се вход, с ширина 1,65 м и височина 1,45 м, по края на който личи жлеб от затваряща го плоча. Гробната камера е квадратна с дължина 2,20 м, ширина 2,34 м. и височина 1,72 м. Ъглите на камерата са заоблени. Изсечена е в основата на заоблен от ветровете пясъчник, на лесно и достъпно място. В близост по скалите има изсечени трапецовидни ниши.

Rock tomb - Benkovski, Mazhentsi

A well-preserved cave-shaped domed tomb. There is a relatively large, well-standing entrance, 1.65 m wide and 1.45 m high, at the end of which a groove from a closing plate can be seen. The burial chamber is square with a length of 2.20 m, a width of 2.34 m and a height of 1.72 m. The corners of the chamber are rounded. It was cut at the base of a sandstone rounded by the winds, in an easy and accessible place. Nearby there are trapezoidal niches cut on the rocks.

МОСТОВЕТЕ С. ШУМНАТИЦА

В село Шумнатица, на местната рекичка и нейните притоци са изградени няколко моста. Първият е в центъра на махала Каменска (в близост до кметството), непосредствено до новия мост, по който минава асфалтираният път. Той е едносводест. Сводът е широк 10.1м и висок 6.80м. Облицован е с правоъгълни плочи и корниз. Платното е дълго 19.30м, широко е 2.70м, като в единия край е разширено с 1.50м. Нагоре срещу течението на рекичката има още два моста.

The bridges in the village of Shumnatitsa

In the village of Shumnatitsa, several bridges have been built over the local creek and its tributaries. The first is in the center of the Kamenska hamlet (near the town hall), right next to the new bridge over which the asphalted road passes. It is single arched. The arch is 10.1 m wide and 6.80 m high. It is lined with rectangular plates and a cornice. The canvas is 19.30m long, 2.70m wide, with a 1.50m extension at one end. Upstream of the creek there are two more bridges.

СЕЛО ЖЕРКА

В района на Жерка се намира масивът "Гюмюрджински снежник", който от 2003 г. е най-голямата защитена местност в Източните Родопи. Площта му е 1926,40 ха. Целта е да опазва последните вековни смесени гори от бук, ела и планински явор в Източните Родопи, както и находищата на застрашени от изчезване растителни и животински видове. Тук могат да се видят скален орел и черен кълвач. 11 вида растения и 5 вида животни, които се срещат в местността, са включени в Червената книга на България.

Zherka village

In the area of Zherka, there is the massif "Gyumurdzhinski snowfield", which since 2003 has been the largest protected area in the Eastern Rhodopes. Its area is 1926.40 ha. The aim is to protect the last century-old mixed forests of beech, fir and mountain sycamore in the Eastern Rhodopes, as well as the habitats of endangered plant and animal species.

Golden eagle and black woodpecker can be seen here. 11 species of plants and 5 species of animals found in the area are included in the Red Book of Bulgaria.

Джебел и Ардино

DZHEBEL AND ARDINO

ТРАКИЙСКИ СКАЛНИ ГРОБНИЦИ - ОВЧЕВО

Обектът представлява голям мегалитен култов комплекс. Първоначално са открити две сферични гробници, издълбани една до друга в меката скала, но в следствие е намерена и издълбана в скалата стълбище, използвано от местните практични хора да водят магаретата си по него към близката ливада. Открити са и няколко трапецовидни скални ниши.

Thracian rock tombs - Ovchevo

The site is a large megalithic cult complex. Initially two spherical tombs were found, carved side by side in the soft rock, but later a staircase was also found carved into the rock, used by the local people to lead their donkeys up it to the nearby meadow. Several trapezoidal rock niches were also discovered.

КРЕПОСТТА УСТРА

Крепостта Устра, намираща се край село Устрен, общ. Джебел, е една от най-високото разположените твърдини в Родопите. Изградена е върху висок връх, на надморска височина 1114м.

Дължината на крепостната стена е 113м, а общата площ - 1286кв м. От север и северозапад е оградена от отвесни скали.

На места стената е запазена до 8м височина. Изградена е от ломен камък. До наши дни са запазени три от кулите, една от които е полукръгла, а другите две - правоъгълни. Кулите са били триетажни, с вътрешни каменни стълбища. Входът на крепостта е от изток. В южната и югоизточната част са изградени осем триетажни сгради.

Ustra Fortress

The Ustra fortress, located near the village of Ustren, is one of the highest fortresses in the Rhodopes. It was built on a high peak, at an altitude of 1114m. The length of the fortress wall is 113m, and the total area is 1286 square meters. It is surrounded by sheer cliffs from the north and northwest. In places, the wall has been preserved up to 8m high. It is built of quarried stone. Three of the towers have been preserved to this day, one of which is semi-circular and the other two are rectangular. The towers were three-storied, with internal stone staircases. The entrance to the fortress is from the east. Eight three-story buildings were built in the southern and southeastern parts.

ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ "КАЛЕТО"

Руините на крепостта се намират в горски масив, на 500 м от тракийското светилище "Орлови скали", край Ардино. В наши дни от нея е останало много малко и е трудно да бъде забелязана, но в древността е била разположена на височината преди да се стигне до нишите на светилището. Крепостта е била една от най-големите в Родопите. С площ от 4 декара и отлично местоположение, тя е играла важна роля от ранно-желязната епоха до средновековието. Крепостта е била във формата на неправилен кръг с диаметър 67 метра и е обхващала площ от 0,5 дека. Била е изградена от камъни, без хоросан. В района са намерени множество останки от тракийска керамика.

Thracian fortress "Kaletto"

The ruins of the fortress are located in a forest massif, 500 m from the Thracian sanctuary "Orlovi skali". Nowadays very little remains of it and it is difficult to see, but in ancient times it was located on the height before reaching the sanctuary niches. The fortress was one of the largest in the Rhodopes. With an area of 4 acres and a prime location, it played an important role from the Early Iron Age to the Middle Ages. The fortress was in the shape of an irregular circle with a diameter of 67 meters and covered an area of 0.5 decares. It was built of stones, without mortar. Numerous remains of Thracian pottery were found in the area.

ДЯВОЛСКИ МОСТ

„Дяволският мост“ над река Арда е най-големият и най-величествен мост в Родопите, емблема на община Ардино, едно от чудесата на средновековното строително изкуство на Балканите и един от най-известните в страната паметници на родопското архитектурно изкуство. Строителството му е завършено в началото на XVI век.

Мостът е разположен на 420 м. надморска височина, ограден от двете страни от стръмни склонове, достигащи до 800 м. надморска височина.

Дължината на моста е 56.00 м., напречният му размер е 3.55 м., а централният свод е най-високият – 11.50 м. Има островръха конструкция, спускаща се полегато към двата бряга на реката.

Devil's Bridge

The "Devil's Bridge" over the Arda River is the largest and most magnificent bridge in the Rhodopes, the emblem of the municipality of Ardino, one of the wonders of the medieval construction art of the Balkans and one of the most famous monuments of Rhodope architectural art in the country. Its construction was completed at the beginning of the 16th century. The bridge is located at 420 m above sea level, surrounded on both sides

Ardino Museum

Part of the life and rituals of the local population over the centuries are reflected in the permanent exhibition of the reconstructed ethnographic museum. Its building was built at the end of the 18th century and until 1912 housed the headquarters of the Turkish military garrison. The building of a gunpowder burial, one of the few remaining in Bulgaria from those times, has been preserved in the courtyard to this day. Part of the stable is still visible, but it is quite dilapidated. Recently, the Ardino Museum has been completely restored and a collection of ethnographic materials has been arranged in it.

Изоставено село Дядовци

Село Дядовци се намира на 5 км, от гр, Ардино, Източни Родопи. В близост се намира и Дяволският мост. След гр. Ардино по пътя за Дяволския мост започва село Дядовци. Няколко къщички все още обитаеми са новото село Дядовци. 2-3 километра нагоре по пътя се намира старото изоставеното село Дядовци.

Abandoned village of Dyadovtzi

The village of Dyadovtzi is located 5 km from the town of Ardino, Eastern Rhodopes. The Devil's Bridge is also nearby. It is located after the town of Ardino, on the road to the Devil's Bridge. A few houses are still inhabited in the new village of Dyadovtzi. 2-3 kilometers up the road is the old, abandoned village.

by steep slopes reaching up to 800 m above sea level. The length of the bridge is 56.00 m, its transverse dimension is 3.55 m, and the central arch is the highest - 11.50 m. It has a pointed construction, descending gently to both banks of the river.

Старата барутчийница - Ардино

„Старата Барутчийница“ е едноетажна масивна сграда със застроена площ 58 кв.м., навираща се в УПИ III-314, кв.30 по ПУП на гр. Ардино с площ 1 353 кв.м.

Тя е построена в края на XVIII – началото на XIX век. Представява неголяма, но изящна каменна постройка, свидетелство за естетиката на служебно-административните сгради, запазени на територията на страната от тази епоха. Служила е за барутен погреб и склад за муниции до закриването на военното поделение в гр. Ардино.

The old powder mill - Ardino

The old powder mill – Ardino is a one-story massive building with a built-up area of 58 sq.m. It was built at the end of the 18th - beginning of the 19th century. It is a small but elegant stone building, a testimony to the aesthetics of the service-administrative buildings preserved on the territory of the country from that era. It served as a gunpowder burial ground and ammunition warehouse until the closure of the military unit in the town of Ardino.

ГРАДСКИ МУЗЕЙ - АРДИНО

Част от бита и ритуалите на местното население през вековете са онагледени в постоянната експозиция на възстановения етнографски музей. Неговата сграда е строена в края на XVIII век и до 1912 г. там се е помещавал щабът на турския военен гарнизон. В двора и до днес е запазена сградата на барутен погреб, един от малкото останали в България от онези времена. Все още се вижда и част от сградата на конюшната, но е доста порутена. Наскоро Ардинският музей е реставриран напълно и в него е подредена сбирка от етнографски материали.

СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА "А САРА" - С. БАШЕВО

Намира се на изключително живописно място, на труднодостъпен рид край един от най-красивите меандри в горното течение на р. Арда, обграждаща го от 3 страни.

От могъществото на някогашната крепост са добре запазени входът, дебелият крепостна стена, която достига до 5 м. височина, и отбранителните кули. Най-добре е запазена вътрешната крепост (цитаделата), чиито стени се извисяват на близо 6 м. височина. Тя има правоъгълна форма с размери 50 м. на 40 м.

A medieval fortress in the area of "Asara" - the village of Bashevo

It is located in an extremely picturesque place, on a hard-to-reach hill near one of the most beautiful meanders in the upper reaches of the Arda River, surrounding it on 3 sides. The entrance, the thick fortress wall, which reaches up to 5 m in height, and the defensive towers are best preserved from the ancient fortress. The best preserved is the inner fortress (citadel), whose walls rise to a height of nearly 6 m. It has a rectangular shape with dimensions of 50 m by 40 m.

КРЕПОСТТА ПРИ УСТИЕТО НА Р. БОРОВИЦА

Археологическите проучвания доказват, че крепостта е съществувала от най- дълбока древност. В нея са открити останки от тракийско светилище и ранновизантийска базилика. Изградена е от обработен камък, споен с бял хоросан. Крепостната ѝ стена огражда върха изцяло от запад и север.

По трасето на северната стена са запазени три до четири реда на външното лице от оформени блокчета и на повечето места тя има дебелина 1.25 м. Северната леснодостъпна стена е подсилена от две кули. От изток, крепостната стена стъпва върху основната скала. В северната част, долепени до крепостната стена се очертават помещения с верижен план.

При археологическите проучвания е разкрита голяма трикорабна, триапсидна църква без притвор. Църквата има базиликален план със скъсени пропорции на наоса и скатен покрив. Под тази сграда е имало по-ранна триапсидна църква.

The fortress at the mouth of the Borovitsa River

Archaeological studies prove that the fortress has existed since ancient times. Remains of a Thracian sanctuary and an early Byzantine basilica were found there. It is built of processed stone, joined with white mortar. Its fortress wall surrounds the peak entirely from the west and north.

Along the course of the northern wall, three to four rows of shaped blocks are preserved on the outer face, and in most places it is 1.25 m thick. The easily accessible northern wall is reinforced by two towers. From the east, the fortress wall abuts the bedrock. In the northern part, adjacent to the fortress wall, there are rooms with a chain plan.

During the archaeological research, a large three-nave, three-apsed church without a porch was revealed. The church has a basilica plan with shortened nave proportions and a pitched roof. Under this building there was an earlier three-apsed church.

4. РАЗКАЗИ И ЛЕГЕНДИ

Легенда за Дельо войвода

В административно отношение още през XVIII в. Даръдере (дн. Златоград), именуван също и Беловидово, става областен център. Благодарение на търговията и занаятите, както и на получените известни свободи в Османската империя, в края на XVIII - началото на XIX в. започват да се строят красиви и големи къщи. Сградите са на няколко етажа и са разположени край покрити с калдъръм улици и площади. Украсяват ги многобройни дърворезбовани прозорци и чардаци. А фасадите и високите кръгли комини са боядисани в бяло, откъдето идва и наименованието Беловидово.

Именно с това време е свързано името на най-известния златоградчанин - прочутия Дельо войвода. За него са създадени много предания и чудесни родопски песни. Мнозина помнят, че една от тях в изпълнение на народната певица Валя Балканска пътува в Космоса с американския космически спътник "Вояджър". Тя е част от образа на човечеството, с който то ще се представи при евентуална среща с непознати извънземни цивилизации.

Според легендите Дельо се отличава от другите с необикновения си ръст и учи в популярната в Даръдере професия - шивашкия занаят. Той има три сестри, които завоевателите решават да потурчат. Епосът за него напомня на западноевропейските приказки за Вилхелм Тел и Робин Худ, борещи се за свобода и правда. Вероятно към реалния образ на Дельо народните певци добавят и подвизите на други герои, чиито имена ще останат непознати за винаги. Дельо се славел навред със своите ловкост и бързина, решителност и твърдост, умение да излезе от тежко положение. Разказва се, че още като дете той бил даден калфа при вуйчо си, терзия в Енидже, Беломорско. Веднъж вуйчото го помолил да донесе новите му дрехи от Златоград, за да иде на другия ден на черква. Било срещу Великден, а Енидже отстояло на 80 км от Златоград. Момчето отишло и се върнало за една нощ. Освен дрехите, то донесло и питка, която била още топла. Харесал го вуйчото, ала, за да си няма разправии с турците, да не стане някоя беля, решил да го, отпрати от Енидже. Делю отишъл да аргатува на Кузубския бей. Там той се сблизил с българите от гюмюрджинските села Манастир и Сачанли и започнал да събира дружина. Намерили се смелчаци, приели оръжието (Делю го бил „доставил" от бейските конаци) и четата започнала да се появява там, където българите били притеснявани и измъчвани. Пристигал винаги неочаквано, наказвал виновниците и Изчезвал.

Той се влюбва в едно българско момиче с мюсюлманска вяра. Поличбата гласи, че Дельо може да бъде убит само с куршум от негово сребро. Веднъж враговете успяват да откраднат от кесията му няколко монети. От тях изливат куршума, с който го прострелват на Велики петък, точно когато има среща с девойката. И днес два паметника в Златоград напомнят за Дельо хайдутин. На единия той е изправен в целия си исполински ръст и е прегърнал своята крехка любима. Другият пък

бележи лобното му място на десния бряг на реката, където е бил прострелян от отсрещната страна.

LEGEND OF DELYO THE CHIEFTAIN

As the legend has it, the youthful Delyo stood out among the others for his extraordinary height. He started to learn tailoring - the most popular craft in Daridere. He had three sisters whom the infidels decided to convert to mohammedanism. In order to save their fate and their honour the young heroes summoned a small detachment and started to avenge the crew deeds of Ottoman officials that were done to Bulgarians. The epic of Delyo is reminiscent of the West European tales of freedom and justice fighters William Tell and Robin Hood. It is quite likely that folk song-makers endowed that real Delyo with the exploits of other heroes, whose names will remain unknown forever.

As in all sagas, people ascribed unearthly traits to the Chieftain. He was said to have a tail and wings on his body to mark his supernatural abilities. In spite of being incredibly strong, Delyo could jump on steep mountain rocks like a wild goat and it was as light as a bird. Turks were particularly scared by the fact that he was invulnerable to bullets. At this point the tales reveal the human nature of the hero. He fell in love with the Bulgarian Muslim girl. The prophecy said Delyo could only be killed by a bullet cast from his own silver. Eventually his enemies managed to steal some coins from his purse and cast a bullet from their molten silver; he was shot with it on Good Friday, exactly at the time of his date with the lass. Two monuments to Delyo the Chieftain commemorate his name in Zlatograd today. One presents the hero upright in his colossal height, embracing his fragile beloved. The other marks his place of execution on the right were Varbitsa bank, where he was shot from across the river.

Братята от Устра - КАЛЪЧЛИЕ ЛЮДЕ

Печална слава и лоша известност на своето село изковаха братята Устралиите, наричани още Сетрелиеви. Беше време, когато именитостта на убийците надскачваше популярността на средновековната твърдина Устра.

За сведение: крепостта Устра край село Устрен, Джебелска община, е на 1114 м надморска височина. Сравняват я с Царевец във Велико Търново. Построена е през X век при управлението на византийския император Константин VII, за да се охранява важният търговски път Констанция (Симеоновград), Макроливада (Узунджово), Моняк, Устра, Маказа, Бяло море.

Друмищата от Устра до Беломорието Сетрелиите можели да проходят със затворени очи. Шетали по тях близо десетилетие и много народ разплакали. Върлували в Момчилградско, Златоградско и Гюмюрджинско, людете от тия покрайнини знаели, че ги има, че се появяват ненадейно и ненадейно изчезват, споменели ли името им, мраз ги сковавал.

Каква е истината-защо са „хванали балкана“ братята от село Устрен – е трудно да се каже. По думите на Шабан Алиев, жител на селото, буден и любознателен човек, дългогодишен общественик, „Пет сина имал Ибрям Сертралията. Трима от тях -Мюмюн, Хасан и Халил, били мобилизирани по време на Първата световна война. В ония гладни години с кървани карали зърно, сол и газ. Храната разпределяли мухтарят Реджеб ага и комисарят по снабдяването Дормуш ага, първи люде по имот и злато.“

Войнишкият баща отива при тях, за да помоли не за друго, а за малко сол. Вместо отговор Дормуш ага го изритва в корема . Единият от синовете, дошъл си в отпуск по това време, предупреждава самозабравилите се управници, че след войната ще си разчистят сметките. Като резултат от заканата старецът с децата и жените е интерниран в Чирпан, а когато си идва от там, намира само голи стени-цялата му покъщнина е ограбена.

Войниците са демобилизирани и се връщат, часът за мъст удря. Едно събитие ускорява отмъщението. В местността Друм между Припек и Лебед насилник подгонва Мюмюновата жена, която едва се отскубва. Братята грабват пушки и наказват смъртно виновника. Един петъчен ден правят пусия и на Дормуш ага, след няколко дни- „башка“ на Реджеб ага. Конете отнасят в селото два трупа. Жребият е хвърлен. Връщане назад няма.

Друга е версията на Георги Пеев от Джебел.. Сетрелиите имали сестра Юркюш. Ходжата я сбарал в градината да бере от крушите му и я набил. Ответът е повече от суров- братята затриват ходжата и изчезват в Гърция. Завръщането им оставя още кървави дири: изтрепват неколцина от селото, на които имали зъб и дамгосват на един дом.

Макар че не могат да бъдат оправдани братята устралии за техните първи кървави подвизи, те преминават рубикона на разбойничеството по сравнително достойни мотиви. Говори се, че се опитали да влязат във връзка с Митьо Ганев. Имало в четата на „последния“ войвода един турчин от Ямино-Тасим Бекиров, който уговорил прехвърлянето им в неговата дружина, но устралиите, тогава били в Гръцко, не успели да преминат границата, за да стигнат в уречения час на срещата, Може да се предполага , че евентуалното сработване с Митьо Ганев, който не е чужд на социални идеи, би променило пътя на братята от Устра.

Легендата за Жълтуша

Жълтуша се нарича селото, отстоящо на около 18 км югозападно от гр. Ардино, близо до с. Бял извор. Състои се от три махали: Лобода (Пачелици), разположена на най-високото място, Терзийска и свързващата ги Сарицка махала. Още от стари времена селото е населено с българи, които по време на турското

робство били насилствено помохамеданчени. За това свидетелстват много названия на местности като Тодорова бърчина, Марково, Петрово, Попово и др. Запазени са и редица български фамилни имена: Палови, Пашови, Терзиеви, Герови, Бояджиеви, Буруви и др. При потурчването, те са оказали упорита въоръжена съпротива. Според легендата, записани от местни краеведи, голям турски отряд настъпвал по долината на р. Арда. Българите водили отчаяни битки за всяко село. Голямо сражение станало и на подстъпите към село Жълтуша. Начело на местното население застанала мома Жълтуша. В нейна чест в центъра на селото е издигнат художествено изработен прекрасен паметник. Но кога ли, в кой етап на многовековното османско робство е станало това?

От регистрите, съхранявани в Градската библиотека „Ататюрк“ в Истанбул, се вижда, че населението на с. Бял извор, Ардинско, през 1516г. е имало 2 мохамедански и 12 християнски домакинства, през 1528 г. те са съответно 3 и 39, през 1558 г. -1 и 44, а през 1590 г. мохамеданските домакинства вече са 14, но и християнските са доста повече-76. Запазени регистри има и в националната библиотека „ Св. св. Кирил и Методий“ в София , но за следващия XVII в. Според тях в село Бял извор през 1614 г. е имало 73 християнски домакинства, а през 1652 г. - 110. Въз основа на тези статистически данни може да се предположи, че битката в Жълтуша е станала след 1669 г. По това време, след неуспешната 24-годишна война на Османската империя с Венеция за остров Крит, Завръщащите се в Одрин еничари се разбунтували и една част от тях нахлули в Родопите. И тръгнали да нападат село след село. Според преданието, когато стигнали Аллах даг (врѣх Алада), получили заповед да спрат клането и да започнат потурчването.

Легендата за крепостта Устра

Това градище го градили трима братя. Денем го градели, а вечерта се срутвало. Намерили едно старче. То им е рекло: Ще вземете да сипите пепел на земята - да видим каква дияра ще остане - дали ще е човешка или от добиче. И да се заколи за курбан, тогава ще спре да се срутва.

Тогава, на свечеряване сипват пепел. Когато отишли сутринта, видели човешка дияра.

И те тогава се сепнали, разплакали се. Рекли си - ами сега? Щом е човек, кого ще заколим? Как да го заколим?

Двамата, големите братя хвърлили жребий. Казали са: “На малкото братче жената ще загине. Няма да са нашите, ами на най-малкото братче.”

Чудили се как да го нагласят. И си рекли: “Ще го сторим като дойде ред малката невеста да донесе ядене! Тогава ще свършим тази работа.”

Чакали, чакали. Дошъл редът на малката невеста. Станала тя, помела. Имала е малко детенце сукалче. Изкъпала го е, измила го е, облякла го е, нахранила го е и позакъсняла. Захваща се, събира яденето и тръгва.

Когато отишла, мъжът ѝ на строежа, навел се е и плаче. Невестата вървяла, забързала се. Пък то е било така нагласено - да я убият в градежа.

Подава невестата яденето и се разплакала и тя заедно с мъжа си:

- *Защо плачеш, първо любе?*

- *Как да не плача? Изпуснал съм си сребърния пръстен. Изпуснах го в градежа.*

Пък тя рекла:

"Седни любе на края, аз ще се наведе, ще го извадя."

И, както се е навела, затискат я в градежа с камъни и я вградили.

Когато са отишли на другия ден - строили, строили и градежът спрял да се срутва.

Пострили са го и го нарекли Калето.

Млякото на невестата текло, и сега си тече.

Легенда за параклиса "Св. Атанас"

Един златоградчанин отива на пазар в Одрин. Там попада на едноок търговец. Разговорили се. От дума на дума се разбрало, че пътникът е от Златоград. Тогава турският търговец му разказал:

- Беше отдавна, аз бях още млад и служих в турската войска. Тогава обикаляхме земите ви и налагахме вярата си. Един ден бяхме завързали конете си и пиехме кафе на пазара в Златоград и изневиделица се зададе буря. От близкия връх в планината прилетяха ято черни птици. Те се спуснаха над нас и започнаха да кълват очите ни и всеки конник остана с едно око. Побягнахме ужасени от града. Нямахме време дори да отвържем конете си, разсякохме поводите им със саби и избягахме. Вашият град си имаше закрилник! Тази легенда се предава от уста на уста. Тя е свързана със закрилника на града Св. Атанас и през 1924 г. е построен параклис "Св. Атанас".

LEGENDS OF ST. NEDELYA AND ST. ATHANASIOS CHURCHES

There are numerous legends about the above temples that relate stories about the dramatic times of the Turkish yoke. The tale of the demise of the fortified monastery with "St. Nedelya" church is particularly tragic. For months on end the invaders besieged it without any success. Everyone marvelled at the Christians' ability to endure with no food or water. Finally, emaciated and skeleton-like, the last defender of the fortress appeared on the walls. Before throwing himself down he addressed the conquerors: "Everyone is dead. This same fate awaits me; but our boat will give birth to those who will free our land!" And according to the legend about "St. Athanasius", flocks of birds flew out of the ruins of the old church and started pecking at the eyes of the infidels that were on their way to exterminate the last remaining Christians in Zlatograd. Muslims from the surrounding villages have been in constant terror from the memory of this miracle since then and have not dared to mess with Bulgarians in the town, whose patron became St. Athanasius.

Непобедената крепост - Манастира Св. Неделя

Дядо Исмаил седна на пъна до огъня, помълча малко и с развълнуван глас започна да разказва легендата за непобедената крепост.

- След като Гаази Сафедин паша осквернил душите на хората при Турчи мост, тайфата му се смъкнала с шум и веселби в долината. Навън бушувала буря, виели кучета. Страшни светкавици осветявали намръщената планина. Хората оплаквали мъртъвците и загубената си вяра по къщите. На сутринта при пашата бързо се вмъкнал стотникът Хаджи Сюлейман, разтревожен и бледен.

- Паша! - прегърнал краката на Гаази Сафедин той - страшни работи са извършили нощес гяурите!

- Говори направо Сюлеймане! И пред джендема няма да трепнат очите ми - изревал разяреният Гаази.

- В пясъка сред селото се търкалят изпотъпкани с крака кауци и чалми, ваят се трупове на избити еничари.

- Кой, кой е направил това?

- Хванете гяурите и ги набийте на кол! - разпоредил се Гаази Сафедин.

- Претърсихме селото, но мъже не намерихме, господарю! - казал сломено Хаджи Сюлейман.

В това време в одаята влязъл Хаджи Стойко. Той се усмихнал лукаво: - За убийците ли питаш, агалар? Те са горе в манастира "Света Неделя".

- Вземи стотнята си, Сюлейман. Бастисай манастира! Камък върху камък да не остане от стените му, а хората избийте.

Едва на четвъртия ден пристигнал окървавен еничар и казал на пашата: - Непревземаема крепост е манастирът, паша!

Цял месец ордата на Гаази Сафедин налитала като черен облак върху бялата каменна ограда на манастира, ала несломима била силата на българите. В решителния час те помитали с камъни и дървета озверелите турци. В началото на втория месец Гаази Сафедин предложил: - Предайте се и приемете правата вяра, ако искате спасение! Не виждате ли, че друго спасение за вас няма? Защо напразно да проливаме кръв?

- Ние се бием за род и вяра, паша, и няма да се предадем! Не се страхуваме от смъртта!

Като гладна глутница вълци завили еничарите, вдигнали стълби и започнали да пълзят по стените. Ала пристъпът им се разбил в яката твърдина. Грозно и страшно ечели предсмъртните писъци на пометените от стената на манастира турци. - Само гладът и жаждата ще ти помогнат да победиш бавно, но сигурно гяурите, господарю - посъветвали Гаази Сафедин.

Обсадата се проточила с месеци. Българите били подложени на глад, жажда и студ. През един есенен ден на стената на храма се появил човек. Като сянка, излязла от гроба, той се навел, махнал с ръка към турците и едва чуто промълвил: - Всички са мъртви. И аз ще умра! Но то нашата кръв ще се родят тези, които ще освободят земята ни.

Дядо Исмаил спря разказа. Сълзи извираха от безцветните му зеници. След малко продължи:

- Казват, че Света Неделя превърнала умрелите за род и вяра българи в орли. Когато турците влезли в крепостта, там нямало нито живи, нито мъртви люде. А докато еничарите с рев и злоба душели светинята, в небето гордо се реяли орли.

Орловите скали - Ардино

Родопите са свещена планина и тук се осъществявала връзката между този свят и отвъдното. Според някои е така, според други това са митове и легенди, но е факт, че в съвременната ни история има доста необяснени артефакти, оставени ни от траките.

Едни от тези необяснени до ден днешен находки са трапецовидните ниши, които са уникални за **Балканите** и се срещат само на нашия полуостров, като са съсредоточени предимно в **Родопите**.

Орловите скали се намират край **Ардино**, недалеч от **Дяволския мост**, и както и другите такива подобни трапецовидни ниши, техните произход, цел и изработване са загадка, за която все още няма исторически сведения. А имайки предвид техния брой и сложността, с която вероятно са направени (може би с доста масивно скеле или с въжета, поради обратния наклон на скалата и голямата

височина), фантазията на хората ражда доста теории за това – каква е ролята им. Някои звучат логично, а други – приказно.

Змей, пазач на съкровище

Една от приказните теории за тези скали – змей пази подземна река, която крие някакво съкровище, а скалните ниши са маркер къде точно се намира.

Погребални ритуали

Друга теория, която звучи по-логично, е че в тези ниши са полагани урни с кремирани траки и техните семейства. Докато за владетелите са се правили гробници, за обикновените хора е имало такива ритуали, като това е било един вид вертикално гробище. Единствената спънка в теорията е, че урни не са намерени, а и няма данни траките да са практикували кремиране.

Кодирано послание

Историци твърдят , че това е някакъв начин на предаване на кодирано послание, което траките желяели да остане във времето. Само че още никой не е разбрал кодировката нито тук, нито на другите места, където се наблюдават такива скални ниши.

Място за извършване на бойни ритуали

Една от най-разпространените теории е, че скалните ниши са били нещо като огнища и са били палени като ритуал преди бойни действия. Ако си представим – тъмна нощ и запалената скала... би изглеждало смразяващо.

Добиване на пчелен мед

По-малко разпространена теория е, че древните са използвали тези ниши в скалата, вместо пчелни кошери, като така са добивали мед.

Подобни изсичания в скалите има на още 5-6 места в **Родопите**, а единични скални ниши има на доста места, но най-многобройните такива са именно на **Орловите скали**.

Легендата за Дяволския мост край Ардино

Възхваляван като средновековен архитектурен шедьовър, непокътнат от времето, величествен със своите 12 метра височина и 56 метра дължина, какво го прави толкова дяволски?

Мястото, където е изграден мостът, е част от стар римски път, доста важен за султана, но колкото и хора да са се опитвали да свържат двата бряга на реката, мостът винаги падал, погълнат от бурните за онова време води на р. Арда. Млад и самонадеян майстор решил да се опита за пореден път, като този път в архитектурните му планове се включвал и езическият обичай вграждане на сянката на любимата му. Този обичай представлява мистичен ритуал, чрез който своеобразно се вграждала сянката на младо трудолюбиво момиче, за да може да предпазва постройката. Не след дълго момичето започва да линее и накрая умира, като душата и се приковава към моста и той става вечен, заедно с нея.

Една вечер, обаче, самият дявол се явил пред младия строител и му разкрил тайната на строежа. За да бъде здрав и вечен мостът, трябвало да бъде изобразен ликът на сатаната, който обаче да бъде едновременно видим и невидим, при това срокът бил 40 дни. Строителят спазил указанията на Лукавия и така, 500 години по-късно, до ден днешен, мостът е непокътнат.

Скоро след като завършил строежа, младият майстор починал и така отнесъл тайната си в гроба. Мостът стоял все така непокътнат, а названието Дяволски му го дали турците, които, стигайки до него, го поглеждали и отказвали да минат, казвайки, че това е дело на Сатаната.

Години били нужни на хората да разгадаят загадката, къде точно е скрит самият лик на дявола. Всички камъни били внимателно огледани и снимани, но дявол нямало... докато на един журналист му попаднала обърнатата снимка...

И така легендата оживяла. Дали ще вярвате в дяволската история или просто ще се насладите на райското място в сърцето на Родопска планина, оставяме на вашата преценка, но разходката до там си заслужава.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият сборник има за задача да ви пренесе на територията на четири родопски общини – Златоград, Кирково, Ардино и Джебел. Територия, наситена с много красота, природни феномени, културни паметници, исторически забележителности. Територия, съхранила много легенди за своите герои и чудни места. Територия със своите емблематични обекти и символи, които желаят да бъдат опознати и подтикват да бъдат споделени. Потопете се в атмосферата и магията на Родопите.

Защото за нас „Родопите са магия“. Магията на Родопите!

„Магията на Родопите“ - така накратко нарекохме проекта, който Местните инициативни групи Кирково-Златоград и Ардино-Джебел изпълниха съвместно по подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от Програма за развитие на селските райони 2014-2020. Чрез туристическите фестивали и други проектни дейности се представи природното богатство и културно наследство на четирите общини, както и потенциала за определени видове туризъм във всяка от тях: културно-исторически, еко-, спа-, трансграничен, селски, спортен и кулинарен туризъм. Инициативата е полезна, защото се създадоха съвместни продукти за четирите общини – Златоград, Кирково, Ардино и Джебел. Популяризираха се обекти за туризъм, както и символи, свързани с местна и регионална идентичност.

Искрено се надяваме, чрез настоящия сборник, да сме провокирали вашия интерес и любопитство, да сме предизвикали у вас желание за посещение на обекти или участие в събития, да сме разказали за вас нещо ново и изненадващо, да сме създали у вас емоция и желание тази емоция да бъде с поделена.

CONCLUSION

The present collection has the task of taking you to the territory of four Rhodope municipalities - Zlatograd, Kirkovo, Ardino and Dzhebel. Territory saturated with beauty, natural phenomena, cultural monuments, historical sights. A territory that has preserved many legends about its heroes and wonderful places. A territory with its iconic objects and symbols that wait to be explored and ready to be shared. Immerse yourself in the atmosphere and the magic of the Rhodope Mountains!

Because for us Rhodope is magic.

The magic of the Rhodopes!

This is what we call the project that the Kirkovo-Zlatograd and Ardino-Dzhebel Local Action Groups implemented jointly under sub-measure 19.3 "Preparation and implementation of activities for the cooperation of Local Action Groups" from the 2014-2020 Rural Development Program.

Through tourist festivals and other project activities, the natural wealth and cultural heritage of the four municipalities were presented, as well as the potential for certain types of tourism in each of them: cultural-historical, eco-, spa-, cross-border, rural, sports and culinary tourism. The initiative is useful because joint products were created for the four municipalities - Zlatograd, Kirkovo, Ardino and Dzhebel. Tourism sites were popularized, as were symbols associated with local and regional identity.

Through this collection we sincerely hope, that we have tickled your interest and curiosity, provoked your desire, and eventually that we have helped you to learn more about our beautiful country. We will be glad to share your emotions with us!

ПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Информационни материали на МИГ Кирково-Златоград

Публикации на Етнографски ареален комплекс

Информационни портали на Община Златоград

Сайт на Община Кирково

Официален сайт на Община Джебел

Интернет сайт на Община Ардино

Министерство на туризма

Николай Овчаров „От Златоград до Перперикон“, кн.2

Тодор Корувев- „Разбойничеството“

Величко Пачилов – Легендите

SOURCES USED:

Information materials of LAG Kirkovo-Zlatograd

Publications of the Ethnographic Area Complex

Information portals of the Municipality of Zlatograd

Official website of Kirkovo Municipality

Official website of Dzhebel Municipality

Official website of the Municipality of Ardino

Ministry of Tourism

Prof. Nikolay Ovcharov, "From Zlatograd to Perperikon" 2, Travelogue, Book 2

Todor Koruev - "Robbery", Travelogue book

Velichko Pachilov – "The Legends", Travelogue book

Европейски съюз

ПРОГРАМА ЗА
РАЗВИТИЕ НА
СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

МЕСТНА ИНИЦИАТИВНА ГРУПА КИРКОВО-ЗЛАТОГРАД

Настоящият сборник е изготвен от Сдружение „Местна инициативна група Кирково-Златоград“ в рамките на проект BG06RDNP001-19.355-0007, „Стимулиране на туризма на териториите на МИГ „Ардино - Джебел“ и МИГ „Кирково - Златоград“ чрез популяризиране на природното богатство и културно-историческото наследство с помощта на иновативни дейности“ по подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“, с финансовата подкрепа на Програма за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020

